

A
SZOCIALIZMUS HATÁSA
A MAGÁNJOGRA

ÍRTA

Dr. KOVÁGS LIPÓT

ÜGYVÉD

Mensura debet esse homogenea
mensurato.

Sum theol. II. I. qu. 66. art 2. *Steinbach.*

A M. KIR. TUDOMÁNYEGYETEM ÁÉTAL A SENGER-DÍJJAL
JUTALMAZOTT PÁLYAMUNKA

BUDAPEST, 1906
LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE
(WODIANER F. ÉS FIAI) RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
BIZOMÁNYA

ELŐSZÓ.

Midőn közzéteszem jelen munkámat, nem mellőzhetem okát adni annak, miért késett kiadása körülbelül nyolc évig, mert már 1898. év nyarán részesült a budapesti m. kir. Tudomány-Egyetem egyik nagyobb pályadíjában.

A munka egész gondolatmenete és szövege azonos a pályadíjjazottéval; újabb betoldások: a gazdaság növekvő automatizmusáról és a társadalmi igényjogról szóló részek, melyeket nem fed az Egyetem bírálata, miért is azokért a felelősséget magamra vállalom. A Marx-féle materialisztikus történelmi bölcselettel (materialistische Geschichtsauffassung) már pályamunkámban kimerítően foglalkoztam, mert arra határozott utasítást kaptam. Ebből kitűnik, hogy

IV

az Egyetem már 1897-ben tanulmányozás tárgyává tette ezen szociálfilozófiát s hogy ez csak pro foro interno maradt, az az én hibám. Mentetgetnem kell magamat, de van elég módom erre. Ugyanis egy időre vidékre mentem pihenni, majd visszatérve, kértem munkámat, ámde a legnagyobb meglepetéssel értesültem, hogy az egyetemi levéltárban nincs, noha a bíráló-bizottság áttette oda. Azóta többször megkísérlettem megkapni, de mindig eredménytelenül. Közben elfogtak jövőm biztosításának gondjai, melyek nem engedték, hogy össze-vissza kevert kézírataimból újra összeállítsam a munkát, különben is az egész inkább fejemben lévén meg, mint írásban, miért is elkedvtelenedve abbahagytam minden további tudakozódást.

1906. év elején azonban újra feltámadt, ösztökélt ambícióm, újra megkísérlettem a munkát megszerezni és megkaptam. Visszatért tehát időközben — *irodalmi dajkasagából*. Most már csak az a vigaszom, hogy: habent sua fata libelli, s egyetlen kérelmem az olvasóhoz, hogy épen ez okból mindig

tartsa szem előtt, hogy bármely más hasonló tárgyú munkát, mely 1897 után megjelent, az enyém megelőzött s akkor én meg leszek nyugtatva. Különösen vindikálom magamnak, hogy igyekezve a magánjog szocializálásának rendszerét megtalálni, a római jogból indultam ki, a gazdaság és magánjog összefüggését és utóbbinak hatását a társadalom osztályokká tagozódására és a jövedelemeloszlásra, munkajogi intézmény konstruálását hangsúlyoztam és a munkaadó és munkás között kialakuló sajátságos köteléki jellegű viszony felismerését Gierke után követeltem.

E munka megjelenése fennakadásának egy előnye van. Időközben a «Társadalomtudományi Társaság» tevékenysége folytán közönségünk s különösen a jogászvilág a szociális eszmék iránt fogékonyabbá vált, és az 1906. évi politikai kibontakozás az általános titkos választói jogot tette napirendre. Soha szebb idő nem kínálkozott gazdasági s nevezetesen szociálpolitikai munkásságra, mint most, mert remény van, hogy a meddő közjogi viták kora kezd leáldozni, és előtérbe

VI

lépnek a társadalmi kérdések. A formáról, az eszközről szóló vitákat a lényegről, az egyetemes emberi boldogságról szólók váltják fel.

Örömmel ragadom meg tehát az alkalmat, hogy e nagy munkában parányi mérvben résztvehessek, s ha bármily tekintetben gáncsolni való akadna, nem szabad elfelejteni, hogy a vagyontalan osztály érdekében létesítendő intézkedések iránt még a magánjog terén az eszmék nem forrtak ki, mert megnehezíti ezt a szerzett jogok sérelemnélküliségének elemi parancsa. A társadalom minden tagjának boldogítása óriási cél, de óriási munka is, a kör négyszögesítéséhez hasonló: *Adni anélkül, hogy elvennénk.* De alapjában véve mégsem lehetetlen, *mert az elvétel általános és egyetemes szétosztás által az egyénre nézve károsító hatását elveszti.* Ez azon elv, mely egész munkámon végigvonul s amely véleményem szerint a jövő jogfejlődés alapját szolgáltatja. Kimutattam, hogy a törvényhozás ösztönszerűleg már rálépett ezen alapra és a létező szociálpolitikai intézményekben ezen elv szunnyad. Felada-

VII

tómnak tekintetem azt kihámozni onnan, hogy öntudatosan fejleszthessük a jogot s ne szolgáljunk rá Spencer Herbert gúnyolódásaira.

1906 április hó.

A szerző.

1. A gazdasági automatizmus hatása a társadalomra.

Sajátságos jelensége a közelmúlt és a jelen századnak az a törvényhozási tevékenység, mely minden jogintézményre kihat, minden törvényt bíráló alá veszi, módosít, sőt eltöröl. Kodifikáló bizottságok vannak permanenciában, javaslat javaslatot ér, melyet folytonos ankétozás előz meg s midőn tárgyalásuk a parlamentben napirendre kerül, nagy, sőt néha elkeseredett viták okozójává válik, a napi sajtót élénken foglalkoztatja, s a közvéleményt is megnyilatkozásra bírja.

Ezen, a régi jogi tradíciókkal szakító és haladási szellemtől áthatott törekvés elismerést érdemelne, ha nem volna ebben egy másik jelenség is észlelhető, mely sokat von le a mozgalom értékéből.

A mindennapi tapasztalat ugyanis bizonyítja, hogy alig emelkedett a minden oldal-

ról meghányt-vetett törvény jogerőre, alig múlt el egy kis idő a gyakorlatban való alkalmazása óta, máris a legnagyobb akadályokkal, nehézségekkel kell küzdenie és még növeli az állapotok tarthatatlanságát. A hozzá fűzött várakozásnak nem felelvén meg, felmerül módosításának kérdése, ismét napirendre kerül, revízió alá veszik s a legtöbb esetben újra meddőnek bizonyul minden reá fordított munka.

A társadalom életviszonyai és joga között létező inkongruencia és az ezen okból támadt változtatás szükségessége magyarázatot kivan, s miután kétséget nem szenvedhet, hogy ezen mozgalom nagyfontosságú indokokra vezethető vissza, felderítendőek azon tényezők, melyek a jogalkotási téren nyilvánuló buzgólkodást előidézték; ezeknek megismerése után már nem lesz nehéz megállapítani azon alapelveket, melyek tekintetbe vétele biztosítékot fog nyújtani arra nézve, hogy az ez után alkotandó törvények nem szorulnak minduntalanul módosításra és el tudják oszlatni a visszás állapotból támadt bajokat.

Azon ok, mely miatt a jogreformáló áramlat támadt, alapját a nagy gazdasági haladásban találja, mely a XVIII. század végén, de kivált a XIX. században oly óriási mérvben indult meg, hogy azáltal ezen idő örökké emlékezetes marad.

A technika a gazdaságot oly vívmánynyal lepte meg, mely hatásában felér a világtörténelem bármely eseményével. Ugyanis az emberi munkaerőnek, mely eddig a termelés és forgalom dinamikáját szolgáltatta, óriási versenytársai támadtak a gőz, a víz, a gáz, a villany s más egyéb természeti erőkben, miután sikerült oly eszközt feltalálni, mely által ezen előbb kiaknázatlanul létező energiák a gazdaság igájába vonhatók lettek. Ezen eszköz ezerféle *proteus-szerű* alakja daczára egyszerűen a *gép* nevet viseli, ennek feltalálása azon esemény, mely mellett a történelem legnagyobb forradalmainak jelentősége is eltörpül, mert ez a társadalom életére, rendjére még kihatóbbat, az ipari forradalmat okozta. A gép az, amely a gazdaságban alkalmazott munkaerőt hatványra emelte, de sőt azt teljesen pótolhatóvá tette,

miáltal az emberi izomerő nélkülözhetővé, mellőzhetővé vált nagyobbára s ma már sok iparágban csak a természeti erők mozgatta gépek ellenőrzésére és kiegészítésére szolgál. Ezen jelenség nem maradt a lap felforgató hatás nélkül a létező *vagyon és jövedelemeloszlásra*, mert ez által a tőke vette át a termelésben a vezérszerepet s vált annak főeszközévé s a gazdasági processus eredményének javarészét elvette a többi termelési tényezőktől. Közvetlen oka ennek a mai jogrend individualisztikus szelleme, a gaddákodás feltételeinek korlátlan magántulajdonban létezése, és ama elv, hogy mindenkit munkája szerint kell részesíteni a jövedelemben. Ámde a gép és az azt mozgató természeti erők által *a gazdasági processus hovatovább automatikussá vált* és a kapitalista ma nem igényelvén már annyi emberi munkakerőt, mint az előbbi társadalom, nem volt köteles a termelés eredményét megosztani a munkással. így történt azon óriási vagyon és jövedelemfeltorlódás egyesek kezében, melyet ma tapasztalunk. Fokozta a bajt, hogy a magántulajdonban levő tőke élettörvénye,

a termelés élettörvényévé vált, mint Földes Béla találóan megjegyzi. A tőkés termelés csak a piacnak szól, csak annak kívánalmai szerint igazodik, s irányadó reá nézve a nyereség, vagyis a vagyonszaporítás, mely kivált a munkanélküli jövedelmet biztosító obligatiókban kondenzálódik. A tőkés termelés és forgalom megköveteli, hogy ne csak a gazdaságba befektetett vagyon téríttessék meg a fogyasztók által, de bizonyos mennyiségű és akumulálható hozadék is járuljon hozzá. Az igazi életszükségleti cikkek bármily tömegű termelése is improduktív akkor a tőkére nézve, ha a forgalmi siker elmarad, vagyis a befolyt ellenérték a befektetett vagyonon alul marad, vagy csak egyenlő is ezzel. Miután tehát a termelés csak a *piacnak*, de nem a *társadalomnak* szolgálatában áll, az emberiség egy része, a vagyonnélküli, nyomorogni kénytelen, mert nem képes a tőkés termelés okozta ellenszolgáltatást nyújtani. Ezért a termelés nem korlátlan, nem azt veszi irányadóul, hogy mire és mennyire van szüksége az *emberiségnek*, hanem mire és mennyire van

szüksége azoknak, akik *fizetőképesek*. Nem azért termelünk, hogy a társadalom jóllakjék, hanem hogy lukratív legyen a gazdálkodóra nézve.

Ezen helyzet még önnönmagát elmérgesítette, mert a munkaalkalom csökkenése folytán óriási kínálat és ezzel a munkabér állandó alacsonyága idéztetett elő. A munkás azon kényszerhelyzeténél fogva, hogy a lét-fenntartás parancsa folytán kénytelen minden feltétel mellett elfogadni munkát, a szabad-akaratú alku vélelmén alapuló munkabérszerződés nem kétoldalú jogügylet, hanem «*sic volo sic iubeo*»-féle, a munkaadó önkényétől függő egyoldalú akaratnyilvánítássá vált. A munkabérszerződés atomisztikus jellege által az emberi munkaerő áruvá vált, mint más cikk, mely piaci eladásra van szánva. De mennyivel hátrányosabb helyzetben van a munkás, a vagyontalan egyedüli árujával, melyet a piacra visz. Míg ugyanis a tőkés tárgyakat ad el, áruként, s szerzi meg velük a megélhetésére szükséges javakat a nélkül, hogy személyisége érintetnék, addig a munkás izomerejének eladása vagy

helyesebben bérbeadása által saját személyét viszi ki a piacra s teszi ki a szabad verseny ádáz küzdelmének. Élete, testi épsége, becsülete az, ami itt koczkára van téve; innen azután az, hogy a dologi javak eladásánál a kereslet és kínálat törvénye szerint alakuló ár csak gazdasági jelentőségű, míg az emberi munkaerő értékesítése elhatározó befolyással bír a társadalom legnagyobb részének létezésére és boldogulására. E mellett a munkás nem csökkentheti a kínálatot, hogy az árt ezzel emelje, mert ő nem várhat, míg az árak emelkednek, mint a munkaadó, ki árúját könnyű szerrel felhalmozza és várja a kedvezőbb konjunktúrákat. Továbbá az utóbbi elküldheti árúját a szélrózsa minden irányában, sőt egyszerre több helyen is árusíthatja, míg a munkás tartózkodási helyéhez van kötve s mozgékonyságában a hiányzó vagyon, idővesztesség, úti költség, családja és más egyéb személyes viszonyai által van gátolva. (Philippovich.)

Ezen mozzanatok azok, melyek követelik, hogy az emberi munkaerő ily exponált helyzeténél fogva korlátokat állítsunk fel sze-

mélyes javai megvédése végett, de a fentebb már vázolt nagy technikai vívmányok óriási munkapótló hatása folytán figyelemmel legyünk arra is, hogy a *munkaerő kezd elvesztetni a jogcímei a termelés eredményéből való részesedésben*. Ez utóbbinak hatása mutatkozik már a közgazdasági tudomány művelésénél is, mert a tőke fogalma lényeges módosítást szenvedett, és definíciója is más-kép hangzik már, mint volt az csak néhány évvel ezelőtt. Földes Béla társadalmi gazdaságtana legújabb kiadásában már azt mondja, hogy «a termelésre szánt vagyonerő az, mit tőke alatt érteni kell. Ezen felfogás által közelebb jutunk az élethez. Nem az egyes javak magukban képezik a tőkét, hanem a bennök rejlő termelési erő.»

Új gazdasági elv kibontakozásának szimptomáit látjuk itt.

A mai gazdasági tudományok megegyeznek ugyanis abban, hogy a termelés tényezői: a természet, a tőke és a munka. A természet fogalma alatt a földet és szubstanciáit, a tőke alatt pedig a gép és más egyéb a termelést elősegítő vagy a termelés alapfeltéte-

lét képező javat értünk. Úgy a természet, mint a tőke fogalma tehát csak dolgot, tárgyat ölel fel, s egyedül a munka az, ahol a gazdasági tudomány a termelés *dinamikáját* honorálja figyelmével. Kétségtelen azonban, hogy a természet erői, a víz, a szél, a villanyosság, a hő, a gáz óriási jelentőségűek s a tőkénél is nem a gép az, ami figyelmet érdemel, hanem az általa kiaknázható természeti erő. Mit ér a gép energia nélkül?

Ha most a technikai vívmányokat vizsgáljuk, úgy konstatálni kell, hogy legtöbbje a természeti erőt alkalmazza energiaként. Hisz ezen erő ingyenes, mert csak a gép és az erőfejlesztő eszközök kerülnek anyagi áldozatba, de épen ezen két tényező előállítása, illetve megszerzése is már automatikus módon történik. Nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy ezen szempont a szociális kérdés gyúponcja, mert ez az oka, amint később látni fogjuk, a munkás kisajátításának, s a piacnak való termelés folytán az állítólagos túltermelés jelenségének és a már eddig vázolt egyéb társadalmi bajoknak. A termelés *automatikusága* létesíti a vagyonos osztály ama

nemtörődömségét, mit lépten-nyomon tapasztalhatni, s okozza, hogy a rabszolgaság és jobbágyság megszűnését egészen könnyen veszi már, hisz nincs szükség emberi izomerőre s így az ember alávetésére, kapott tökéletesebb rabszolgákat, a szinte túlvilági hatalmasságú természeti erőket.

Azt hinnők, hogy ezen momentumot, t. i. a természeti erők becsességét, a hatalmon levő eddigi osztályok nem vették észre és egészen öntudatlanul és magától értetődőleg idézik elő ingyen. De bizony észrevették, míg érdekükben állott, sőt meg is fizetették. Ott van a királyi kisebb haszonvételt képező *vízbér*, mely még ma is fennáll épen azért, mert csak a csekély vagyonú paraszt molnárt sújtja, kinek feljajdulása nem halatszik fel a legiszlációhoz. A középkori kiváltságos osztály igenis tudta és ismerte a természetben rejlő erők jelentőségét.

Természetes, hogy e mellett figyelembe veendő a gépnek azon sajátása is, hogy az emberi munkaerő hatását *hatványozza*, így tehát a gép statikus fogalmában is kisajátít, feleslegessé tesz emberi erőt.

Ez tehát ama két tényező, melyet hangsúlyozni kell, mert hatásaikban óriásiak. Mint már megjegyeztük, általuk ama elv, hogy a jövedelemeloszlás kinek-kinek munkája szerint igazodjék, vagyis, a «Recht auf den vollen Arbeitsertrag» érzékeny csapást szenvedett. Ha mégis most már a munka, az egyéni érdem szerint akarjuk a jövedelemeloszlást intézni, kutatni kell, hogy miképpen legyen ez a mai termelési viszonyok és jogrend mellett eszközölhető, mert így a mai állapot tarthatatlan és utóvégre oly visszasságot teremt, oly elkeseredést, nyomort szül, hogy az egész mai társadalmi rend léte veszélyben forog. Nemcsak a birtoktalanok, hanem a többi ember sorsa követeli sürgős intézkedések tételét.

2. A Marx-féle materialisztikus történelmi felfogás és módosítása.

Az eddig leírt gazdasági erupciószerű fejlődés és az általa okozott változás a mai társadalmi rend tökéletlenségét nyilvánvalóvá tette és indító okul szolgált oly elméletek konstruálására, melyek által a társadalomnak állandó, és nyugodt fennállása biztosítható és a sajátos termelési rendszer okozta társadalmi kettéválás a tőkésekre és proletároknak megszűnjék, vagy legalább is a köztük létező óriási ellentét enyhíthető. Irodalmi mozgalom támad, mely részint megalkudva a jelenlegi jogrenddel akarja előidézni a helyes állapotot, részint problematikus értékű eszméket vet fel, melyek mind megegyeznek abban, hogy keztyűt vetve a mai társadalmi rendnek, annak radikális átalakításában keresik az általános jólét, boldogulás biztosítékát. Ezen társadalom gazdasági elméletek

a szocialismus, anarchismus, eommunismus, s más egyéb néven ismeretesek. Lényegileg csak a két első az, amely figyelmet érdemel, a többi csak variálása e kettőnek.

Feladatunk ezen elméletek hatását a jogalkotásra kideríteni, de mielőtt erre áttérnénk, kell, hogy elméletük mibenlétét megállapítsuk, s ezzel egyúttal már a főkérdés megoldásához is közeledünk, mert ismertetésük elválaszthatatlan hatásuk kifejtésétől.

Már a XVIII. század végén, mikor még a mai társadalmi kérdés csirájában volt, tűntek fel az első szocialisztikus tendenciájú kísérletek, melyek a felebaráti szeretet és humanizmus hevétől áthatva, síkra szállanak a társadalom jelenlegi szervezete ellen; azonban ezen úttörők buzgólkodása, a mily kezdetleges, ép oly sikertelen is maradt.

Az első szocialisták nem tudták függetleníteni magukat még az enciklopédisták racionalisztikus felfogásának befolyása alól, kik reformjaikban egy az embert a priori megillető természetjogra támaszkodtak, mely voltaképen soha nem létezett és csak az emberi ész önkényes szüleménye. Az azon

időbeli szocialisták nem a reális gazdasági alapra helyezkedtek, nem annyira a kapitalisztikus termelési rendszerben, mint inkább az ezt intéző ember természetének rosszágában találták a baj forrását; innen azután az, hogy nem a jogalkotásban, hanem az ember megjavításában keresik a megoldást. Oly tökéletes társadalmi és jogi renden elmélkednek, melyben az embernek lehetetlen lesz elromlania, vagy legalább rossznak lennie. Ezen naiv hitük és törekvésük miatt a későbbi szocialisták maguk is utópistáknak nevezik őket, mert ily állandó, örök, abszolút tökélyű rend lehetetlen, miután minden gazdasági haladás által előidézett változás után a jognak is át kell alakulnia. Ez az újabb realiztikus társadalmi elméletek felfogása ellentétben az utópistákkal, kik minden gazdasági evolúciótól, társadalmi fejlődéstől eltekintettek. Fellépésükkel a szociális kérdés új stádiumba jön: ők rámutatva a gazdaság és jog közötti összefüggésre, ezzel indító okává lesznek a mai realiztikus szociálpolitikának. Az újabb társadalom-gazdasági elméletek ezért a «tudományos» szocializmus

jelzõt kapták, mit e régiebbekkel szemben méltán meg is érdemeinek. Ők már a legmeggyõzõbb érvekkel kelnek a birtoktalanok védelmére és leghatásosabban támogatják azok méltányos követeléseit, ámbár tény az, hogy sokszor a fennálló rend ellen bizalmatlansággal eltelve, annak teljes megsemmisítését célozzák és tanaik, áthágva a józan ész emelte korlátokat, forradalmi eszmék meleg ágyaivá lesznek, a népben a gyûlöletet szítják és jövõ, ideális, fantasztikus társadalmak tervezgetésével mindig jobban elidegenítik azt a mai szervezettõl. De ez csak a reakció azon közönnyel szemben, melyet a tőkés, birtokos osztály tanúsított a szegény nép védtelen, gyámoltalan helyzetével szemben.

Kétségtelen dolog, hogy a mai társadalmi és jelenleg érvényben levõ jogrend semmibe sem veszi a birtoktalan és egyedül munkája keresetére utalt osztály érdekét, sõt napról-napra nyomasztóbbá teszi helyzetét, de korántsem áll az, hogy ép ezen jog célszerû és a szenvedõkre nagyobb tekintettel levõ reformja által a fennálló társadalmi rend

keretében ne lehessen arra előnyös, méltányos gazdasági viszonyokat teremteni.

Az erre vonatkozó részletes módozatok kutatása előtt, melyekre kiválóan a mai szociálistikus elméletek nyújtanak majd anyagot, egy körülményt nem szabad figyelmen kívül hagynunk, mi egyik főfeltétel arra nézve, hogy sikeresen lehessen megoldani a kitűzött feladatot.

A jelen szociális kérdés és antagonizmus megszüntetésével ugyanis korántsem áthatjuk magunkat azon reménnyel, hogy ezzel a társadalmi béke örökre biztosítva lesz. A mai szociális konfliktus se nem első, se nem utolsó és így csak a múlt és jövőbeli társadalmi bajok szülő okainak ismerése és tekintetbe vétele által lehetséges a jelenlegi társadalmi békének is minél messzebbmenő, minél hosszabb időre terjedő, zavartalan fennállást biztosítani.

E célból felvetendő ama kérdés, vajjon a múlt, jelen és jövő szociális bajainak felidézésénél, állandó és ugyanazon okok hatnak-e, vajjon a jog és a gazdasági élet közötti ellentmondás létesülésével azonos

tényezők működnek-e közre, más szóval a szociális konfliktus keletkezésében észlelhető-e bizonyos törvényszerűség? Ha sikerül ilyent felfedezni, akkor tervszerűség, rendszer állítható fel a társadalom megingatott rendjének újból való felállítására nézve, sőt akkor módunkban áll, a fellépő okokat előrejelekből felismerhetvén, a visszasság teljes kifejlődését megakadályozni és ebből a társadalmi békére mai nap is tapasztalható hátrányos következményeknek elejét venni. Ezen törvényszerűséget, a társadalmi élet fejlődésének megfigyelése által lehet csak felfedezni, s alapul szolgál nekünk erre nézve Marx Károly *Materialistische - Geschichtsauffassung*» elnevezésű szociálfilozófiai elmélete. E szerint a történelem nagy eseményei, a társadalom rendjébeli végbemenő nagy változások, (osztályokra válás, de kivált a birtok és egyéb jogviszonyok a gazdaságban rejlő, emberi akarattól függetlenül működő erőkre vezethetők vissza. Stammler Rudolf *«Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung»* című nagyszabású művében Marx ezen elmélete,

legnagyobb érdemét abban találja, hogy a társadalmi evolúcióban ily törvényszerűséget keres. Ő lényegileg módszertani jelentőséget tulajdonít neki, mert egyébiránt tagadja, hogy a törvényszerűség maga az volna, melyet Marx állít; tagadja, hogy a társadalom élet- és jogviszonyai alakulásában a gazdaság elsőrendű tényező volna, ő inkább a jogban látja ezt. E felfogást nem helyesljük, Marx sokkal közelebb van az igazsághoz; egyelőre kijelenthetjük, hogy a materialisztikus felfogás ama nézete, hogy a jog maga is „aíá . van” rendelve a gazdaságnak, igaz, s'ha nem is fogadható el ezen elmélet aitia' értelmezése, melyet Marx adott neki, amint'-abból fogyatékoságait kiküszöböljük, plauzibilissé válik.

Ezt kísértjük meg most, miután ennek nagy szerepe lesz a társadalmi bajok eloszlási módjainak kutatásánál.

Ezen materialisztikus történelmi elmélet alapja már régibb írók, Owen, Proudhon, Stein, Feuerbach munkáiban is fellelhető, Marx csak a Hegel-féle történelmi filozófiában levő *dialektikus* módszerrel kombinálta

a végből, hogy a fentebb említett törvényszerűséget felállítsa az emberiség társadalmi fejlődésére nézve. Hegel szerint ugyanis a történelem nem egyéb, mint az eseményeknek folytonos váltakozása, keletkezése és megszűnése, mely események azonban emberi beavatkozástól függetlenül, a fizikai kauzalitás törvénye szerint (mint azt Heraklitos a természeti világban gondolja) hatnak egymásra s a változás okát a közöttük támadt ellenmondás szüli. «Der Widerspruch ist das Fortleitende.» így Marx is. De míg Hegel következtelené válik s ezen merően okszerű felfogás daczára ideologikus eredményhez akarván jutni, felvesz minden különös indok nélkül egy abszolút ideát s a történelmet ennek rendeli alá, vagyis ezen mindenható örök eszme változatos megjelenési módjainak tekinti a történelmi eseményeket, s csak az ideát tartja valósággal létezőnek, addig Marx ellenkezőleg a legnagyobb fokú realizmusba csap át, csak az objektív világot tekinti valósággal létezőnek. Ezért a Hegel-féle történelmi filozófiát oda módosítja, hogy a történelem, az események

váltakozása csak a gazdasági viszonyok hatásának eredménye. Ugyanis ezek egymásra gyakorolt kölcsönhatás által kausalitásszerűen létesítvén, változtatván és szüntetvén meg egymást, minden ily változásuk alkalmával egy-egy esemény támad a társadalomban; tulajdonképpen tehát csak a gazdasági erők léteznek, a történelem csak ezek játékának visszatükröződése.

A jog, a vallás, a morál, a művészet is teljesen alá van rendelve a gazdasági erőknek. Ha ezek változnak, amazok is átalakulni kénytelenek. A társadalom rendje tehát nem állandó és örök érvényű, hanem folyton változó, nem apriorisztikus, hanem a gazdasági viszonyok által létesített concret jog. Maguk a termelési erők önnönmagukat változtatják meg, a mi úgy megy végbe, hogy az újabb erő «negációba» jut az előzővel s azt megszünteti. Ezen változás tehát emberi befolyástól független, és semmiféle belátáson alapuló rendelkezés által meg nem gátolható, még kevésbé akadályozható meg azonban hatása a társadalomra, mert a legnagyobb törvényszerűséggel érvényesül, sőt,

ha kell, erőszakosan teremt magának megfelelő jogállapotot.

A folyamat olyképp történik, hogy az új gazdasági és termelési viszonyok miatt a társadalom egyes osztályai között ellentét, küzdelem támad, mely kölcsönös makacosság miatt mindjobban kiélesedik, úgy hogy csak a fennálló rend teljes felforgatásával, forradalommal lehet ismét békés és a gazdasági erőknek megfelelőbb állapotokat teremteni. Marx kivált a burzsoázia és proletariátus, a tőkés és munkás osztály harcza által látja ezen felfogását igazolva és itt is az antagónizmusból való kibontakozás egyedüli módját a jelen társadalmi rend erőszakos felbomlásában találja.

Áz általa így értelmezett materialisztikus felfogás azért érdekel kiválóan bennünket, mert ha igaz az, hogy a gazdasági erők önkényesen, automatikusan működnek, ha romboló hatásuk szükségszerűen és elkerülhetetlenül érvényesül, úgy a jelen társadalmi viszonyok fentartása lehetetlen, úgy a szociális reform, mely a visszasságokat a fennálló jogrend keretében emberi belátással, cél-

szerű törvények által akarja megszüntetni, hiába való munka.

Annak bebizonyítására, hogy a gazdasági erők úgy hatnak, mint a természeti erők, vakon, erőszakosan, rombolólag, s hogy a békés megoldás lehetetlen, az elmélet hívei a francia forradalomra hivatkoznak. Szerintük a ma fennálló társadalmi jogrendet is osztályellentét előzte meg; akkor a burzsoázia sajtáságos termelési rendszere nem fért meg a helyi és rendi kiváltságokkal — szétrombolta a feudális szervezetet és romjaira felállította a polgári társadalom alkotását. De akkor is a termelési erők készítették elő a nagy válságot és a burzsoázia csak az érett gyümölcsöt szedte le a fáról, midőn könnyű szerrel lerombolta az új koréval össze nem egyeztethető középkori gazdaság korlátait s helyükbe a szabad versenyt és teljes gazdasági szabadságot hozta be.

Hasonló folyamat tárul ma is elénk, mert mint annak idején a kézműgyártás és a vele fejlődött kézművesség a céhek feudális korlátait nem tűrte el, ép úgy ellenmondásba kerül a nagyipari termelés is teljesebb ki-

alakulásakor azon korlátokkal, melyek közé a tőkés termelési mód kényszerítette. (Engels Frigyes «Entwicklung des Socialismus von der Utopie zur Wissenschaft.» «Ugyanazon fegyverek fordulnak most a burzsoázia ellen, mint amelyekkel az előtt a burzsoák semmisítették meg a feudalizmust; $\frac{3}{4}$ burzsoázia összerombolta a feudális középkori viszonyokat, a proletariátus véget fog vetni a burzsoá birtokviszonyoknak.» (Marx kommunisztikus kiáltványa.) «A proletariátus politikai feladatát tehát a dolog következetes hatalma jelölte ki előre, a proletárok és burzsoáknak küzdelme egy iszonyú, végletekig menő harc lesz, olyan, melyet el nem lehet háritani semmikép sem, mint ahogy annak idején a kiváltságos osztályok közötti küzdelem sem volt kikerülhető.» (Plechanow «Szocializmus és Anarchizmus».)

Mielőtt a Marxizmus ezen felfogását kellő értékére leszállítanék, még csak röviden megvizsgálandó, mikép látja ezt a mostani nagyipari termelésre nézve részletesen beigazolvva.

A magántulajdonjog a kapitalisztikus termelési rendszer maradványa, mikor még a

gazdasági erők csak *egyeseknek* szolgáltak, mert az egyén maga termelt és hozta létre a termelés eredményét, de azután a termelő erők *társadalmi* jelleget öltöttek, ma sok egyén működik össze a gazdaságban, sőt a nagy társadalmi munkamegosztás folytán mondhatni, hogy az egész világ egyesül egy termelési processusban s ezzel negációba jutván ezen újabb társadalomgazdasági erő a régebbi tőkés, individualisztikus termelési rendszerrel, azt megszünteti. *Ezen változás Marx elmélete szerint azt követeli, hogy ezzel a régi egyéni termelésnek szolgáló magánjog is megszűnjék s az új gazdasági erőnek megfelelő szellemű jognak engedje át a helyet.* Ezen új erő és a régi jog között tehát incongruencia keletkezik, a változtatás szükségessége kifejezésre jut a társadalom nyugalma megzavarásában, a vagyonosak viszonyai ingadozásában, sőt időközi megrendülésében, a válságokban és a társadalom munkából élő osztálya mindjobban fokozódó nyomorában. Mindezt a nagyipari termelés okozza, melynek nem felel meg a termelési tényezők magántulajdonban létele. Ugyanis

ennek az a sajátsága van, hogy minél inkább kiterjesztik azt, annál inkább leszállítatnak a termelési költségek. De ebben rejlik úgy a tőkés, mint a munkás veszedelme is. Az előbbi a szabad verseny miatt magántulajdonát meghaladó mérvben kénytelen termelni, vagyis a kereslet és kínálat harca kényszeríti a tőkést akarata ellenére is, hogy az előállítási költségek leszállítása végett minél jobban kiterjessze a termelést, a munkabért pedig, mely a legdrágább termelési költség, minél jobban elkerülje s ezért igyekszik gépeit minél jobban tökélesbítetnie. A munkás persze ezáltal kisajátítja, de ezzel egyúttal a tőkés önmagát is kisajátítja, mert a munkás, minden jövedelmétől megfosztva, képtelen a tőkés által termelt árút a piacon megvásárolni. Mivel azonban a tőkés a termelést saját tönkretutása árán nem szoríthatja meg, mert akkor a szabad versenyben gyöngébbnek bizonyulna, túltermelés áll be. «A piacok terjeszkedése nem képes a termelés terjeszkedésével lépést tartani... A termelés társadalmi jellege... és a tőkés eltulajdonítás kö-

zötti ellentmondás erőszakos kitörésre jut, a gazdasági összeütközés megtörténik, a termelési mód fellázad a csere módja, a gazdaság a jog ellen. Válság áll be, mely rendes időközönként ismétlődik.»

«Miután így a gazdasági erők mindig parancsolóbban követelik tőkés tulajdonságuktól való megszabadításukat, s társadalmi jellegük elismerését, a tőkés ellenszer után néz, s a túltermelés meggátlása végett összebeszél másokkal. Kartellek, trustök által kontingentálják a termelést a fizetőképesség határáig. De ezzel a szabad versenyt kizárják s egyedárúsággá teszik termékeiket, miáltal elismerik a nagyipari termelésben működő erőkkel szemben való gyöngeségüket és tehetetlenségüket s ezen lépésükkel a bekövetkezendő szocialisztikus termelési rendszernek egyengetik az utat. Ugyanis azáltal, hogy a szabad versenyt a monopólium váltja fel, a kizsákmányolás oly kézzelfoghatóvá válik, hogy okvetlenül meg kell szünnie. Nincs oly nép, mely a trustök által irányított termelést, az összeségnek a szelvényvágók kis bandája által üzött lep-

lezetlen kizsákmányolását eltűrné. Így vagy amúgy trusttel, vagy a nélkül végül a tőkés termelés hivatalos képviselőjének, az államnak kell átvenni a termelés vezetését. Ez legelőbb mutatkozik a posta, s vasútnál.»

«Ha a válságok a burzsoáziának a modern gazdasági erők igazgatására való képtelenségét tárták fel, a nagy termelési és forgalmi vállalatoknak részvénytársaságokká, trusztökké és államtulajdonná válása a burzsoáziának ezen célra való nélkülözhetőségét bizonyították be. Minden funkciót most már díjazott alkalmazottak végeznek, a tőkésnek nincs más szerepe, mint a jövedelmeket behúzni, szelvényt levágni és börzén játszani, hol a tőkésék egymástól a tőkét elszedik.»

«De amint a tőkéstermelés a népesség mind nagyobb és nagyobb tömegét proletárrá változtatja, önmaga létesíti ama hatalmat, mely a nagy átalakítást a különbeni pusztulás terhe mellett nyélbeütni kénytelen; és az által, hogy mindinkább a nagy termelési eszközök államtulajdonná válását szorgalmazza, önmaga mutatja az utat az átalaku-

lásra. A proletarizmus magához ragadja az államhatalmat és a termelési eszközöket államtulajdonná változtatja. De ezzel egyszerre mind magát az államot és a proletárságot, mint ilyent, továbbá az osztálykülönbségeket és osztályellentéteket is megszünteti. A személyek feletti uralom helyébe a dolgok közigazgatása és a termelés vezetése lép. Az államot nem törlik el, az magától elhal.»

Valószínű-e Marx materialisztikus elméletének ezen alkalmazása a mai korra? Kell-e, hogy a mai társadalmi konfliktus oly elintézést nyerjen, mint fentebb vázoltuk?

Tény, hogy Marx felfogása sok tekintetben beigazolást nyert, tény, hogy az eddigi gazdasági evolúció oly irányt vett, mint azt Engels leírta. Válságok dúlják fel a társadalom nyugalját, a tőkés nem bír uralkodni a termelés felett, mert magántulajdona gyöngé ahhoz, hogy a társas termelés kívánta óriási vagyoni követelményeknek eleget tegyen, a tőke nagy részvénytársaságokba menekül, a nagyipari vállalatok kartellekhez, trustökhöz folyamodnak, hogy a

termelést organizálják, és végül tény, hogy az állam mindig több és több vállalatot von működése körébe s mindig nagyobb ingerenciát kap a magánvállalatokba. Nos hát, a Marx-féle egyébként helyes materialisztikus felfogásnak adott azon értelmezése, mely a gazdasági erők játékává teszi a társadalmat, *téves*, de rögtön hozzátesszük, hogy csak *feltételesen* téves, mert nincs kizárva teljesen, hogy a jövő események ne neki adjanak igazat. De ez az eshetőség nem a gazdasági erőkben, hanem a társadalom kezében van letéve, mert a feltétel teljesítése esetén minden pesszimisztikus kilátás elvész. S mi ezen feltétel, mely ily nagy horderejű következményekkel jár, melytől a mai társadalom pusztulása vagy fennmaradása függ, melynek bekövetkezte dezuálja, de elmaradása igazolja Marx tanait?

Ezen feltétel a szociális reform.

IJa nem történik intézkedés az antagonizmus megszüntetésére, ha a társadalom törvényhozói megmaradnak régi közönyükben, az új jog nem teremt előnyösebb helyzetet a szenvedő osztály részére, akkor az ellentét

mind nagyobb és nagyobb fokra hág és a társadalom alapja megrendül. Hogy egy hasonlattal szabadjon ezt még világosabbá tennünk, miként a folyam, megáradván, elhagyja rendes, de most elégtelen medrét és előnt virágzó, termékeny vidékeket, ha ismerve bár a mulasztás *szükségszerűen* bekövetkező nagy bajait, még sem emeltek az emberek gátat, melyek a felbőszült, kiszabadult elemet csendes lefolyásra kényszerítsék, úgy a társadalmi élet folyásában is, ha a vagyoni és hatalmi viszonyok valamely nagy gazdasági haladás után az általános emberi czállal ellentmondásba kerülnek és egyéni érdek és kapzsiság áthágja a kultúra és a humanizmus emelte korlátokat, a gazdasági erők fékevesztetten, rombolólag teremtenek új s maguknak megfelelőbb állapotokat azon esetben, ha nem történt intézkedés az új termelési rendszer által felidézett vagyoni egyenlőtlenségtől eredő bajok enyhítésére és a hatalmi viszonyok megszorítására.

Egyébként elismerik maguk az elmélet hívei is, hogy a szükségszerűségi hatás nem

feltétlen. Ugyanis maga Engels mondja a proletariátus buzdítására a következőket: «A gazdasági erők úgy működnek, miként a természet erői: vakon, automatikusan, de csak addig, míg meg nem ismerjük őket s nem számolunk velük. Ha azonban felismerjük őket, működésüket, irányukat és hatásukat, *csak tőlünk függ* azokat hovatovább akaratumknak alávetni s segítségével céljainkat elérni. Addig, míg csökönyösen vonakodunk természetüket és karakterüket megérteni — és ezen megértéstől irtózik a tőkés termelési rendszer és védelmezői — addig ezen erők tombolnak még ellenünk is, uralkodnak felettünk. De ha egyszer felismertük természetüket, azok az asszociált termelők kezeiben dāmoni uralkodókból hajlongó szolgálkává válhatnak. Ugyanaz itt a különbség, mint a vihar okozta villámban rejlő erő romboló hatalma és a táviró és világítás szolgálatába vont, megfékezett villanyosság, avagy a tűzvész és az ember szolgálatában álló tűz között.»

Ámde amit a proletariátus tud, azt a jogasz is felfoghatja, s ha a gazdasági erők

irányíthatók, ha azok szükségszerű hatása elkerülhető és el is lehet kerülni már a mai jogrendben is, annak fokozatos átalakítása által szociális szellemben, akkor a hatalmon levő osztály is megteheti ezt, s nem kell kitennie magát az ultima ratio-nak. A jogot keli reformálni és a bajok enyhülnek, szóval *a mai szociális kérdés jogkérdés*. Ha mi is igyekszünk a modern társas termelésnek megfelelő szellemű jogintézményt létesíteni, akkor a gazdasági erők visszavonulnak medrükbe s a gazdaság és jog közötti harmónia és ezzel a társadalmi béke is helyreáll.

Marx elméletének katasztrofászerű variálását a francia forradalomból vette, de épen itt bizonyítható be, hogy az erőszakos megoldás nem elsőrendű szabály. Ami akkor a forradalom általi kibontakozást tette szükségessé, az a fénykorát élő abszolutizmus (l'état c'est moi) minden engedménytől tartózkodó makacs magatartása volt, úgy, hogy a feudalizmus által még táplált osztályellenét oly fokot ért el, a nagy gazdasági haladás előfutárjai oly követelőően léptek fel s idővel oly visszásságot teremtettek, hogy

vége minden enyhítő intézkedés hiányában bekövetkezett az erőszakos megoldás szükségése. Azt állítjuk tehát, hogy ha az absolutizmus akkor engedve a jogos követeléseknek, felhagy konzervatizmusával s átér a haladás, a jogreformálás útjára, a forradalom nem tör ki. Bizonyítja ezt Európa többi államainak alkotmányos átalakulása, mely úgyszólván minden rázkódtatás nélkül ment végbe.

Az Umsturz-teóriát, miként vulgo nevezik a materialisztikus történelmi bölcséletet katasztrofászerű megoldási felfogása miatt, módosítjuk tehát következőkép:

A társadalmi bajoknak forradalmi úton, erőszakosan történő elintézése mindig *csak másodrendű dolog*, mondhatjuk *szubszidiarius*, mert csak akkor érvényesül, — de ez esetben azután kíméletlenül és szükségszerűen, — ha a társadalom uralkodó osztálya, melynek kezében a törvényhozó hatalom van, nem hajlandó önszántából, békés úton az osztályellentétet helyes jogi reform által megszüntetni vagy enyhíteni.

Lesz még alkalmunk a materialisztikus

elméletet még egy pontban módosítani, de arról később.

Könnyű okát adni annak, mi bírta Marxt azon téves felfogásra, hogy a gazdasági erőknek ezen erőszakos hatását elsőrendű és feltétlennek tekintse. A tőkés osztály határtalan kapzsisága, mely sokáig még a legcsekélyebb engedmény adásától is tartózkodott, mely a pillanatnyi érdekhajhászat által elkapva a jövővel nem törődött, csak vagyont- vagyonra halmozott, mely a gazdaság igájába vonta a serdületlen gyermekeket és terhes nőket, csakhogy a munkakínálat folyton fokozódjék és a bér leszoríttassék, oka annak, hogy Marx a legerősebb meggyőződéssel vállalta az Umsturz-teóriát. Minden jel forradalomra mutatott. A régi, békés természetű, szinte naiv utópista-szocialisták helyébe az izgatással kapacitáló aknamunka lépett, a «Rouge Internationale» kibontotta zászlóját, szervezve már a rombolásra kész munkáštömeget.

Marx pesszimiztikus felfogása azonban jó szolgálatot tett a társadalomnak, mert nyilvánvalóvá tette a veszélyt, mely azt fénye-

gette, ha továbbra is megmarad közönyben. A Marx-féle materialisztikus történelmi bölcselet a kapitalisztikus termelési és jogi rendszer «menetekek»-je lön s megdöbbenőleg hatott. Az államok törvényhozóiban is feltámad a belátás, hogy minden térre kiható tevékenység által lehet csak a társadalomnak az örvény felé rohanását meggátolni, kellő időben győzött a helyes felfogás, hogy a szociális reform egyedüli ellenszere a felforgatásnak. Egész Európában mozgalom támad az anyagi érdekeiben oly súlyosan megsértett, kizsákmányolt munkás, illetve vagyontalan osztály támogatására. A számos szociálpolitikai törvény, de kivált az ezen intézkedések hatása alatt nevelődött, moralizálódott munkaadók, vagyonosak emberséges bánásmódja megteremtette gyümölcsét. A veszély elmúlt, de még teljesen elhárítva nincs, még sok teendő marad, hogy a nyugalom, a béke helyreálljon és töménytelen teendő vár még, hogy a társadalom minden tagjának létfenntartása biztosítva legyen.

Tagadhatatlan, hogy ezen szociális reform okozta, hogy a Marxizmus beigazolást ne

nyerjen. Legjobban bizonyítja ezt Engels Frigyes, Marxnak hű fegyvertársa, ki beismeri, hogy kissé elszámították magukat, de nem a tanra, hanem a katasztrófa időpontjára nézve és hogy a társadalom még nem érett meg, hogy leszakíttassék a mai jogrendről. Pedig tulajdonképpen ők nem számították el magukat, csak nem számoltak ama körülménnyel, ami kiegészíti a materialisztikus felfogást, hogy t. i, a gazdasági viszonyoknak megfelelő önkényes jogi átalakítás nemcsak elodázza, hanem, ha kellő mérvben eszközlik, meg is szünteti a szociális bajokat.

Egyébiránt a német szociáldemokrata párt mai magatartása is a mellett bizonyít, amit fentebb mondtunk, mert dacára annak, hogy szerinte «a dolgok végzetserű folyása ki van jelölve», mégis leszerelt. Bernstein Ede «Zur Geschichte und Theorie des Socialismus» című munkájában már kijelenti, hogy a szociáldemokrácia a fennálló gazdasági rendszer mielőbbi összedőlését, mint egy nagy és pusztító gazdasági válság eredményét *sem nem varja, sem nem kívánja.*

Amit tenni kell és még hosszú időn át tenni kell, az a munkásosztály politikai szervezése és demokráciának való kiképzése, továbbá a mai államban oly reformok kivívása, melyek alkalmasak a munkásosztályt emelni és az állam lényegét a demokrácia szellemének megfelelően átalakítani.

Nevezetes és döntő fordulat ez az osztályharcok történetében, mely által a szocializmus megnyerte a tudomány rokonszenvét, s hogy egy jellemző szóval nevezem, «szalonképes» lőn. Mióta a létező jogrend alapján akar továbbépíteni s célját, az egész emberiség általános és egyetemes boldogítását nem ugrással, hanem fokozatosan a fejlődés nyugodt folyása által akarja elérni, megnyíltak tanaik előtt az egyetemek kapui, a tudomány szárnyai alá vette, s a jogtudomány, a közgazdaságtan és a filozófia becses elemeket fedeztek fel tanaiban. A jogtudósok legkiválóbbjai, mint a német Gierke Ottó és a sajnos, korán elhunyt osztrák Menger Antal, a jogtudomány további fejlesztésének alapjait látják általa lerakva. Hangsúlyozzák, hogy ez azon elmélet, mely a római jog recipiá-

lása és pandektizálása által történt társadalmi atomizálást, szétbontást, izolálást észrevette s a tagok mind szorosabb egybeforrasztását, a termelés organizálását, permanens gazdasági kötelek létesítését s a proletariátus sorsának javítását követelte. Ma már senki sem vonhatja kétségbe, hogy a jogfejlődés tényleg ily irányt vett.

Persze, hogy egy időben a szocializmus a társadalmi közöny miatt türelmét veszítve, világkatasztrófákat emlegetett, de ez csak a «mumus» volt, hogy felrázza a doctrinár elvekkel telített jogalkotó tényezőket. Volt a szocializmus jó is, hisz az utópisták kísérletei csak a békés kapacitációban kulmináltak, s ma, mert látja már a hatást, ismét levetette forradalmi köpönyegét. Szóval, egészen a nap és a szél versenye a vándorral ismétlődik. S nemcsak a vagyonos osztály az, amely egyedül hibás, hisz szerzett jogokat feladni senkinek sem kötelessége, hanem a mai magánjog individualizmusa az, amely oka minden bajnak. Ezért még az Umsturz-theoria hatása alatt dörögte oda Gierke 1889-ben

az osztrák jogászegyletnek, de ezzel az egész társadalomnak:

«Das Privatrecht wird socialer sein, oder es wird nicht sein.»

Mi pedig újra állítjuk, hogy a mai szociális kérdés jogkérdés. Nem átmeneti jelentőségű, hanem tudományos becsű és a társadalmi, illetve jogtudomány eddigi művelését gyökeresen átalakítani hivatott mozgalomról van itt szó, melynek bekövetkezte nem egyes emberek véletlen fellépésének tulajdonítható, hanem már a jog keletkezésekor adva volt, mint annak fejlődése folyamán bekövetkezendő állapot, vagyis a jog evolúciójának (az evolúció szót mindig teleologikus értelemben véve) egy magasabb, előrehaladottabb korszaka.

3. A gazdaság teleologikus fejlődése és a társadalmi ideál.

Kimutattuk eddig, hogy a bevezető sorokban említett kodifikacionális buzgólkodás szükségszerű és az egész társadalom fennállása, nyugalma érdekében kívánatos, de ugyanott rámutatunk ama feltűnő jelenségre is, hogy a hozott törvények alig vannak egy kis ideig érvényben, már abrogálni, derogálni kell. Mielőtt tehát a szociális reform alapelvei és részletes alkalmazásai tárgyalására áttérnénk, általános, alapvető szempontot kell keresnünk, mely irányt szabjon a szociális reformnak, mely a teendő javaslatok kritikai mértékét, mondhatnók próbakövét szolgáltassa.

Ezen irányadó szempont felderítése végett újra vissza kell térnünk a társadalmi fejlődés már említett törvényszerűségeinek taglalására, mert ha áll az, hogy a szociális reform

az Umsturz-teoria ellenszere, úgy a materialisztikus társadalmi bölcselet megadja a feleletet arra is, hogy milyen szellemű legyen az újkori társadalmi reform.

Stammler Rudolf volt az, a ki a szociális kérdés megoldásának egy zsinormétékét követelte és e célból megfelelő, helyes szociál-filozofia kifejtését hangsúlyozta, mert az módot ad alapigazságok kiderítésére. O Marx materialisztikus történelmi felfogását csak annyiban honorálja, hogy a társadalom fejlődésének bizonyos törvényszerűség alá rendelését kísérli meg, de már, mint említettük, Stammler tagadja, hogy az evolúció kizárólagos tényezője, oka a gazdaság volna. Szerinte a társadalmi életnek van egy végcélja, melynek elérése után tör az emberiség s az egész szociálizálódási folyamat ennek hatása alatt áll, s feléje irányuló. Ha már most a fejlődés valamely fázisában a társadalom ezen végezel felé törekvésétől eltér s mellékcélokat kezd követni, konfliktus támad benne, mely a kitűzött végcéltől való elpártolás következménye s figyelmeztet az eltévelyedésre. Így keletkeznek a szociális

bajok, melyek úgy oszthatók el, hogy a társadalom megbolygatott rendje a végcéllal összhangzó állapotba kerüljön, azaz oly szervezetet kapjon, melyben a cél felé törekvés ismét lehetségessé váljék.

De mi ezen végcél? Ez szerinte egy társas együttélési, összeműködési ideál, egy a társadalom külső rendjére vonatkozó eszme, mely abszolút becsű, örökérvényű szabályozást idéz elő:

«Die Gesellschaft frei wollender Menschen.» Szabadon akaró emberek társadalma, olyan, melyben mindenki a másiknak objective jogosított céljait a magáévá is teszi, oly szabályozása az egyesített létezés és összeműködésnek, melyet mindenki elfogad. — Ez, Stammler szerint, a társadalmi eszmény, mely voltakép elérhetetlen, de azért a mai korra nézve a legnagyobb gyakorlati értékkel bír, mert az iránytűje a fejlődésnek, próbaköve a mai jognak, s habár maga a valóságos életben nem realizálható, de azt kívánja, hogy egy bizonyos korszak vívmányai mellett legalább aránylag megvalósíttassék, s ha ez nem történik meg, szociális bajok keletkeznek.

Nem akarjuk itt bővebben kifejteni, hogy a Kant-féle «Erkenntnisskritik» alapján a jog mint megismerési kategória segítségével, miként építi fel részletesen Stammler az ő társadalombölcseletét, csak annyit jegyzünk meg, hogy véleménye szerint a társadalom nem lévén egyéb, mint a forma, a külső rend mineműségének kérdése, egyedül és kizárólag a jog az, amely bölcseletének művelésére alapul és eszközül szolgálhat. De továbbá egy végcél felé haladás teleologikus vagyis emberi akarat és belátás által irányítható fejlődést tételez fel és ez csak jog által lehetséges.

Tény az, hogy egy társadalombölcseleti irány megalapítása mindazon előnyökkel jár, a minőket Stammler feltüntet, de a társadalmi együttélésnek általa felállított ideálja nem plauzibilis. Hogy egy merően absztrakt, léleknélküli ideál, valami anarchisztikus állapot, persze annak legideálisabb értelmében legyen a végcél, mely felé törjünk, hogy abban ne legyen körvonalazva összes emberi vágyaink, törekvéseink non plus ultrája, szóval, hogy abban ne legyen ethikai, kulturális

és materiális tartalom, nem lehet elhinni. Érti ezt Stammler is, de azért tartja a Marx-féle gazdasági tartalmú bölcseletet elfogadhatatlannak, mert célt nem ismer, csak mozgást, keletkezést, és megszűnést, mint egyedüli törvényszerűséget. Legprsegnansabban fejezi ki ezen felfogást Bernstein: «Ziel ist mir nichts, Bewegung alles»! S valóban, a materialisztikus felfogású társadalombölcselet szerint, a gazdasági erők önkényesen, egymásra való kölcsönhatás által, szükség-szerűen, csupán kauzalitás alapján intézik a társadalmi élet folyását, ami pedig kizárja ennek teleologikus jellegét. — Célszerűségi, célirányos fejlődést csak emberi ész, emberi akarat képes előidézni. De ha enged is valamely teleologikusságot a gazdaság, Stammler szerint ez csak mellékcél, az emberek szükségleteinek kielégítése. Állítása szerint ezen elmélet azon alap gondolatból indul ki, hogy az emberek, mint magasabb állatok szabályozott kötelékekben egyesülnek, hogy jobban termelhessenek s hogy azt minőség és mennyiségben fokozhassák. Ezt nem fogadja el Stammler társadalmi végcélnek, mert —

úgymond — a szociális összeállásnál szabályozott életről van szó s így csak az egész társadalomra egységes szempont lehet itt irányadó s nem külön érdekek.

A gazdasági haladás ezen anyagelvies természetű felfogása azonban téves, s azonnal más szemmel fogjuk nézni azt, amint kifejtettük, hogy a *gazdaság sem fejlődik dialektikusan, immanens erők által, hanem teleologikusan, értve ezt genetikusan*. Már az első fejezetben megcáfoltuk a materialisztikus társadalombölcselet ama felfogását, hogy a gazdasági erők közvetlenül idéznék elő a társadalmi bajokat, s hogy az általuk provokált erőszakos megoldás az egyedüli mód a társadalmi antagonizmus megszüntetésére; ezt csak végső esetben koncepdáltuk, ha a társadalom a reform terére nem lép, ha semmi sem történik az osztályellentét enyhítésére. Most pedig egyenesen, azt állítjuk, hogy ezen gazdasági erők, «immanente Produktionskräfte» is csak belátás által irányított emberi ész szüleményei és nem a negáció negációja, természeti okszerűség által produkálvák. Reassu-

málva: a gazdasági fejlődés nem dialektikus, hanem teleologikus jellegű. Mi bizonyítja ezt?

Ha jól megvizsgáljuk s nem egyes korszakaiban, hanem egyetemesen a gazdasági evolúciót, úgy a folytonos mozgás, keletkezés és megszűnés mellett még egy másik sokkal fontosabb jelenség ragadja meg figyelmünket s ez a *haladás* t. i. azon tény, hogy minden újabb termelési erő nagyobb előnyöket nyújt, mint az előbbi, a termelést tökéletesbbíti, hatályosabbá, olcsóbbá, gyorsabbá . s last but not the least, az emberi munkát nélkülözhetőbbé teszi. Ezen tökéletesbbülés pedig csak emberi behatás szüleménye, ezen haladás rugója az emberi akarat s a régi erők sem kerülnek lomtárba az újabbak által hatályon kívül helyezve, hanem az ember az, a ki őket megszünteti s újabbakat alkalmaz. Természetes, hogy a tömegjelenségekben ez nincs ad oculos vive, hanem elrejtve lappang. A dolog oly világos, hogy bámulni kell Marx, de sőt elmélete későbbi művelőinek állandó tévedésén. De ez sokszor előfordul, kivált ott, hol érzéki

benyomás útján alkotok magamnak valamiről képzetet ítéletet. Ilyen tévedés a Galilei korabeli emberek véleménye a napnak a földkörüli mozgásáról, ilyen a jogtörténeti iskola tévedése, midőn a jogalkotást ösztön-szerűnek vélte, holott ma teleologikus természetét senki sem vonja kétségbe.

Még világosabb lesz előttünk ez, ha szemügyre vesszük a gazdasági erők mibenlétét. Értjük pedig ezek alatt mindazt, ami a termelés szubstanciáit szolgáltatja, a technikai vívmányok óriási tömegét, a munkamegosztást, a munkaegyesítést. Taxativ felsorolásuk már azért is nehéz, mert folyton változnak, de itt már evidens, hogy az emberi belátás eredményei. Ami pedig az alkotó elemekre áll, az rányomja bélyegét összhatásukra; ha ők nem önkényesen keletkeznek és szűnnek meg, akkor az egész gazdasági evolúció is emberi behatás alatt áll.

A történelem materialisztikus magyarázata tehát nem zárja ki a célszerűségi jelleget. Már Kant mondja: «Die Geschichte, welche sich mit der Erzählung... der Erscheinungen des Willens beschäftigt, so tief auch deren

Ursachen verborgen sein mögen, lässt dennoch von sich hoffen, dass, wenn sie das Spiel der Freiheit des menschlichen Willens im Grossen betrachtet, sie einen *regelmässigen* Gang derselben entdecken könne. (Idee zur allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht.)

Miután tehát a gazdasági evolúció célszerűségi jellegű, semmi sem áll annak útjában, hogy mint Stammler a jogra, mi a gazdaságra alapítsuk a társadalombölcselet kívánta végcél, kívált midőn kitűnt, hogy a jog csak a gazdaságnak alárendelt tényező az anyagi életviszonyokban. — Feltételezhetünk tehát egy eszményi gazdasági állapotot, mely felé törekszik a társadalom, a melynek elérése végett társultak az emberek s a melyben a termelés oly tökélyű lesz, hogy mindenki tetszés szerinti mennyiségben és minőségben elégheti ki szükségleteit, s az erre szolgáló eszközök oly szabad javvá lesznek, mint Say szerint a levegő és a víz. Gazdasági ideált vennénk fel tehát a társadalmi együttélés végcéljául, melyre azonban épúgy mondhatnók, hogy elérhetetlen, mint a már emlí-

tett ideál, de azért a jelenkori állapotokra nézve irányadóul tekinthetnők, mert ez azt követeli, hogy a mai gazdasági fejlettség fokának megfelelő mérvben tétessék *mindenkire* lehetővé a tökéletesebb szükségletkielégítés. Szociális konfliktus pedig akkor keletkeznék, ha egyesek elvonnák a többiektől a szükségletkielégítés megengedett fokú tökéletesbítését.

Már ez sokkal plauzibilisebb, mint a Stammler-féle ideál, de bennünket ez sem elégít ki, a társadalom létezésének végcélja nem lehet egy merően materialisztikus cél, s a gazdasági haladás tárgya tisztán csak a szükségletek minél tökéletesebb kielégítése. De akkor mire való a gazdasági haladás, mivel magyarázható az emberiség történelmén végigvonuló jelenség, hogy az emberek mindig másokra hárítják a gazdaság gondját, hogy technikai találmányok által a természeti erőket a termelés és forgalom szolgálatába kényszerítik, mivel magyarázható ama törekvés, hogy *a testi munkál minél hatályosabbá, sőt pótolhatóbbá* igyekeznek tenni.

Erre az emberi élet végcélja, rendeltetése.

a szellemi és lelki tökéletesedés utáni vágy adja meg a feleletet, mely hogy minél nagyobb fokban megvalósítható legyen, azt kívánja, hogy az *ember minél inkább fel szabadaljon a testét, lelkét, szellemét lebilincselő, anyagi szükségletek kielégítésére irányuló testi munka alól.* Az így nyert idő azután a művelődésre fordítható.

Nem jogi, nem gazdasági eszmény felé tör a társadalom, hanem kulturális ideál felé, melynek elérésében a jog és a gazdaság csak eszközök. Oly eszményi állapot felé haladunk, midőn a termelés és forgalom a technika által eléri ama pontot, hogy az egészen *automatikusan* fog történni s az arra szükséges munka teljesen megszüntethető lesz, az így nyert időt, vagyis minden ember egész életét a nemesnek, a szépnek, a jónak szentelheti.

Erre is azt állíthatjuk, hogy elérhetetlen állapot; de mi nem is a miatt tulajdonítunk neki jelentőséget, nem is gondolunk arra, hogy talán ölbe tett kézzel sóvárogjunk utána, reánk nézve ennek gyakorlati értéke és haszna van a mai kor szociális bajainak

elbírálása és szanálásánál, mi csupán mértéknek tekintjük ezen korra nézve. Ezen kulturális ideál ugyanis azt követeli, hogy a mai gazdasági fejlettségnek megfelelő fokban, tehát aránylag megvalósíttassék az. — A gazdasági vívmányok arra fordítandók, hogy ezek által a kultúra minél nagyobb mérvű, minél szélesebb kiterjesztése eszközöltessék, vagyis mindenkire nézve a testi és szellemi gazdasági munka, illetve elfoglaltság már *aránylag* megszoríttassék. Amint ez nem valósul meg, s a technikai vívmányok és más gazdaságtökéletesítő erők nem a munkaidő megrövidítésére, hanem anyagi célokra, javak felhalmozására nagy vagyonok gyűjtésére fordíttatnak, a végcél-tól, az ideáltól való eltérés és a társadalmi fejlődés ferde irányba való terelése által szociális konfliktus, osztályellentét és nyomor támad. Megjegyzendő, hogy itt munka alatt mindig *gazdasági* célra fordított munkát értünk, melynek dicsőítése, sőt nemesítő hatásának való feltüntetése a mai nagy technikai vívmányok mellett ép oly meghaladott álláspont, mint a középkori önmeg-

tagadás, szegénység és lemondás erényeinek való hódolás. A végletekig vitt munkamegosztás mellett gyárainkban űzött munka, melynek lélekölő egyhangúsága mellett az ember szellemileg, mint testileg is degenerálódik, s képtelen lesz valódi életcélja, rendeltetése betöltésére, csak nem lehet helyes állapot. Valósággal a gondviselés újjá nyilatkozik meg abban, hogy az ily elemekre felbontott munka helyébe a gép lép és az emberi szellemet föloldja békói alól. Természetes, hogy a testi erő kifejtés teljesen meg nem szüntethető, mert különben az ember fizikailag elcsenevészedne, de a gyári munka és a túlságig vitt egyéb foglalkozás sem edzi a testet. Ennélfogva örömmel kell üdvözölnünk oly kort, mely már-már a kulturális eszmény követelte állapot aránylagos megvalósítást engedi s a testi munka felszabadulását megindítja, mely esetben test-edző szórakozás lép helyébe.

Ez nem is utópisztikus állapot, hisz ma már a társadalom legműveltebb, legerősebbben gondolkozó tagjai a nyers erő kifejtéses munkát lerázták magukról s ha némelyikük

gazdasági munkát végez, az csak szellemi vezetés és igazgatásban áll, sőt sokan már ettől is megszabadítvák. És ők épenséggel nem tartják ezt nemtelennnek vagy károsnak, testi szervezetüket pedig sokkal célszerűbben erősítik, mint a munkás. Ha tehát a társadalom egy része már felszabadította magát a nyers testi munka alól, miért ne legyen ez megengedhető a többire is, feltéve, hogy realizálható. Ennyire azonban még nem vagyunk, de a haladás ilyen állapot felé kétségtelen. Hermann E. mondja, hogy a fejlődés törvényeinek és a technika haladásának beható kutatása alapján kijelenthetjük, hogy a munkásosztály napról-napra elveszti hatalmát és befolyását, mert készülékek és gépek lépnek a legnagyobb mérvben az emberi erők helyébe és számos mechanikus eljárás mód az emberek közreműködését a technikai processzusban teljesen fölöslegessé teszi. (Gazdasági kérdések.) Ezen író már a munkásosztály teljes megszűnését látja előre a legrövidebb idő alatt, s így minden nagyméretű reformot haszontalannak tart; idáig azonban nem fogunk egyhamar

jutni, de tény, hogy a technikának ma már meg van azon foka, a termelésnek azon hatálya, hogy mindenkire nézve a mai túlságosan hosszú munkaidő a megfelelő arányban csökkentessék és ép abban fogjuk találni a társadalmi bajok okát, hogy az egyik osztály nem engedi erre a célra a gazdasági haladás eredményeit fordítani, nem arra törekszik, hogy *minél többen legfontosabb szükségleteiket az adott technikai vívmányok mellett lehetséges munkaidőredukció mellett,* hanem hogy *egyesek minél több szükségletüket s minél tökéletesebben* elégíthessék ki. Tulajdonképpen a jog feladata ellenőrizni, hogy a gazdasági téren létesült előnyök valódi céljuk és hivatásuknak szolgálnak-e / innen tehát az, hogy ha a gazdasági fejlődés egy új korszaka következik és új technikai és más termelést hatályosbbitó faktorok támadnak, a jogra nézve is új epocha következik, annak is át kell alakulnia olykép, hogy az újonnan keletkezett vívmányoknak is méltányos és a kultúrának megfelelő megosztás biztosíttassék. Azonban a legiszlációt hatalmában tartó osztály ezen előnyöket

egyedül akarja élvezni, ezt meggátolja, sőt oly jogot alkot, mely még megerősíti pozícióját, az új gazdasági erők által teremtett életviszonyokat saját érdekeinek megfelelően szabályozván.

Amint azonban a gazdaság-technikai előnyök nem a kultúrának szolgálnak, ezzel jövedelemelosztási aránytalanság, nyomor, általános baj támad, mely mindenkit, sőt még az uralkodó osztályt is érinti. Ezt látjuk ma is.

Ugyanis kapitalisztikus termelésnél a szabad verseny hatása alatt a termelő kényszerítve van arra, hogy a termelési költségeket minél jobban leszállítsa; ezt pedig azzal éri el, hogy minél nagyobb terjedelemben folytatja az üzemét, hogy igyekszik a drága emberi munkaerőt a se enni se inni nem kérő géppel helyettesíteni. Persze, hogy ezzel a munkás elvesztvén jövedelmét, nem képes a tőkés által a piacra küldött árút megvenni, s beáll az, amit túltermelésnek neveznek, amely azonban csak virtualiter az, mert valóban a társadalomnak égető szüksége volna árura. Ha azonban abban a fokban,

mint a technikai vívmányok lépnek az ember helyett a termelési folyamatba, az emberi munkaerő alkalmazásának ideje csökkentetnék, még mindig ugyanannyi számú munkásra volna szükség, mint azelőtt, a munkás nem vesztené el jövedelmét, s fizetőképessége megmaradván, fogyaszthatna, miáltal túltermelés nem állna elő.

Tehát: ha a kulturális ideál az emberiség aránylagos felszabadítása a munka alól egyetemesen és általánosan érvényesülne, a munkásnak ideje volna önművelődésének is élni, a megélhetésére szükséges javakat megszerzhetné és a tőkés baja, a túltermelés is megszűnne. Nem szabad elfelejteni, hogy a gazdasági haladás a kultúra érdekében van, s hogy nem a tőkés sajátította ki a *munkást*, hanem a kultúra a *munkát*.

Ez tehát az alapvető szempont a társadalombölcseletben, ez a szociális ideál, a végcél, ennek megvalósítása végett keletkezett ösztönszerűleg fejlődik az előrelátás felébredése óta öntudatosan a társadalmi élet, a jog és a gazdaság csak eszközei, szolgálói.

4. A. szociálpolitikai törvények alapelvei.

Napjainkban valóságos bányászás folyik új jogelvek napfényre hozása végett. A társadalom egész eddigi fejlődését vizsgálják, nevezetesebb történelmi események, emberi egyesülések, bizonyos korok szokásai, életviszonyai mind kritikai bonckés alá kerülnek. A cél pedig kimutatni, hogy a társadalmi jogrend mai formája önkényes, *fejlődésileg nem igazolt*, mert a gazdaság mindnagyobb és nagyobb fokú összefüggése a termelés okozta óriási vagyoni koncentráció és erőtömörülés, a társadalmi munkamegosztás és egyesítés, az egész világot összekötő, egybeforrasztó vasút, gőzhajó, távíró, és távbeszélő jelenségei mellett a szolidaritásnak sokkal tovább kellene már tartania. A jogrend hivatott művelőibe valósággal inkarnálódott abszolút becsü dogmák hite bírta

rá a modern gondolkozókat, hogy az argumentum egy legújabb fegyverét találják ki ezeknek legyűrésére és ez az «evolúciós érv», vagyis a múlt rendszereiből a fejlődés törvénye alapján kimutatni, hol kellene ma annak rendes menete mellett tartanunk; a hatása máris mutatkozik. A törekvés meg van. De bármily kétségtelen is manapság már a magánjog szociálissá válásának követelménye, mégis öntudatos megvalósítása a kérdések kérdése. Mondhatni, a legiszláció csak tapogatózás a nagy ismeretlenben; pedig a tudatos jogalkotás az ideál, de a szerzett jogok tiszteletben tartása mellett. «De iure civili si quis novi quid instituit, is omnia quae ante acta sunt, rata esse patitur», mondja Cicero Verres elleni beszédében.

Ámde a szerzett jogok sérelemnélküliségére vonatkozó kijelentésen csak «cum grano salis» értendő, s hogy mikép fog ez helyt, a később mondandókból kitűnik. Tiszteletben tartjuk nemcsak a valóságos egyéni ténykedéssel «szerzett», hanem a «háramlott» jogokat is. Egyet azonban megjegyzünk. Gyermekecípőben levő tudományos törekvésnél nem

szabad kiforrott, kitapasztalt eredményeket várni; lehet, hogy egyik-másik felfogásunk nem állja ki a kritikát, de akkor meg honorálandó magának a problémának feltevése. Ibsen drámáiban is megelégszünk a lelki probléma formulázásával, noha a lánglelkű költő a felelettel adós marad. Hogy többet ne említsek, ott van «Nóra».

Ezen kijelentésem egyúttal elbírálja ama kíméletlen támadásokat, melyekkel kiváló gondolkozóinkat illetik, *futuristáknak* nevezve őket. Odavetjük könnyedén, hogy mi közünk nekünk a jövő évezredek jogállapotaihoz. Eltekintünk itt attól, hogy a technika mai vívmányainak teljes kiaknázása mellett már vagy száz évvel tovább kellenne tartanunk a fejlődésben. Elismerem azt is, hogy a tudomány is első sorban napi szükségletre készül. Az élő ember sokkal jobban van a jelen bajai által lekötve, idejét sokkal inkább abszorbeálják azok, mintsem hogy ráérjen a jövő alakulásával bíbelődni, értve az alatt a messze várható jövőt s nem a holnapot.

Igaz, de a messze jövőn rágódó futuristák hatása korántsem tagadható le a gyakorlati

életben, mert az evolúciós érvet szolgáltatják a jövőből a jelenre. Miként az archeológiának is van gyakorlati szerepe, úgy gyakorlati hatása van azon elméletnek is, mely a fejlődés jövő formáit azért festi meg, hogy útmutatóul szolgáljon a jelen törekvéseinek azon célból, hogy a jövő állapotokba ne világkatasztrófa és egyéb kilátásokkal evezünk bele. Ezért mondja Gierke különösen a jogászvilágnak: «A történelem árja tova hömpölyög és a jog oly átalakulását szüli, melyek a jövőnek pályáját kiszabják. Minél előrehaladottabb a szellemi élet, annál tudatosabban nyúl bele az öntudatos tett. Ezt megelőzi annak megfontolása, hogy mi legyen a jog... nem tudásra van itt szükség, hanem bölcsességre, gyakorlati művészetre, *profétai* tekintetre».

Minden nagyobb világnézet átalakulást, társadalmi rendváltoztatást bölcselkedés előz meg. így láttuk ezt a testvériség, egyenlőség és szabadság eszméi kialakulását megelőzőleg, midőn Rousseau, Voltaire, d'Alembert és mások munkái készítették elő az emberiséget az eszmék nagy forradalmára s így

látjuk ma is. A társadalomgazdasági elméletek, aminők a szocializmus és válfajai, de továbbá a szociológia és egyéb társadalombölcseleti áramlatok is, előkészítik az embert a kooperáció egyetemes megvalósítására, midőn a társadalom egy orgánus lesz, mely egész testében érezni fogja az egyesén ejtett sérelmet, miként ma a családban bárkit érő csapás esetén együtt érez vele minden tagja.

Amint a nagy szerves egyesülés megtörtént, a mai bölcselekedőket is úgy elfogja felejtetni az újabb áramlat, mintha az egész emberiség a Lethe vizéből ivott volna. Kit érdekel ma az enciklopédisták filozofálása, kik a középkori túlságos közjogi függés ellenében az egyén jogait hirdették és hatóságos érveikkel célt értek, de nagyon is célt értek, mert valóságos összefüggés nélküli atomokra bomlott szét a társadalom.

Kétséget nem szenved, hogy jöhetnek újabb korok, melyeknek ügyes-bajos dolgait ma nem is sejtjük, annál kevésbé értjük; jöhetnek korok oly gazdasági berendezéssel, melyek a chemia jegyében fognak lezajlani,

midőn ételeinket, italainkat vegyi processus által fogjuk nyerni. Ezt is megfelelő bölcselkedések fogják megelőzni, hogy a megfelelő jogra elkészítsék az embereket.

De térjünk vissza az evolúciós érvhez, megvalljuk, fő fegyverünk lesz ez, mert a leg-hatásosabb.

Vissza fogunk menni a múltba, különösen a mai magánjog anyjához, a római joghoz és annak mineműségéből kimutatjuk, hogy minő fejlődést kellett volna vennie a későbbi jognak. Másrészt rá fogunk mutatni ama törekvésre, mely a gazdasági viszonyok nyomása alatt kénytelen ennek megfelelő jogot alkotni s bebizonyítjuk, hogy a modern törvények határozottan viselősek az új jogelvekkel, csak fel kell fedezni bennük ezeket és formulázni őket. Feladatunk tehát most már igazolni mindazon állításokat, melyeket a materialisztikus társadalombölcselet tárgyalásakor mondtunk, vagyis, hogy a jognak a gazdasági viszonyokhoz kell alkalmazkodnia és hogy ma különösen a magánjog terén az individuumok jogosultságának a társadalom többi tagjai érdekében való megszorítása, a

dologi jog terén a magántulajdonnak a jövedelemelosztásra való hatásának megvonása, a kötelmi jog terén a felek szabad akaratú elhatározási képességének korlátozása és Összeműködési orgánumok, gazdasági kötelek konstruálása felé halad a jog evolúciója.

Polémiánk az individualisztikus magánjog szellemét híven őrző doctrinär tudósok ellen irányul s ezeket nem lehet jobban meggyőzni, mintha kimutatjuk, hogy az ő anyajoguk is ismert már szociális érdekű intézkedéseket, tekintettel volt a gazdasági szervezetekben összeműködők egyetemes életcéljaira, átérezte jelentőségét a jövedelemelosztásra s kereste igazságosságának feltételeit, de persze, amennyire ez individualisztikus jog keretében lehetséges. Tudta, hogy a magánjog feladata a gazdasági eredmény oly repartírozása, hogy a benne résztvevők érdekei kielégítést nyerjenek. Ha a római jog mégis lélek nélküli, absztrakt doctrinär dogmák tanyája is volt, annak okai a szellemük játékát csillogtató későbbi jogtudósok voltak; az idegenek és rabszolgák elleni rideg magatartása pedig

gazdaságának patriarchalisztikus jellege miatt egy becsületes «non possumus»-ban lelte magyarázatát.

A római jog par excellence individualisztikus jog, de nem tisztán az, hanem már a patriarchalisztikus termelés által variált.

Mielőtt azt alaposabban szemügyre vennők, lássuk, minő körülmények között lehetséges, hogy egy tisztán individualisztikus magánjog igazságos is legyen. Ha feltételezünk oly gazdasági állapotot, melyben a termelési tényezők mindenkinek szabadon rendelkezésére állanak, úgy hogy mindenkinek módjában áll elfoglalva egy darab tetszés szerinti nagyságú földterületet, ott gazdálkodni, világos, hogy senki sem fog a másik egyén szolgálatába szegődni, illetve vele összeműködni, hacsak ez nem kecsegteti őt nagyobb gazdasági előnnyel, mintha ő maga produkálna önállóan. A két individuum tehát, mivel egyik sincs kényszerhelyzetben, saját érdekei legteljesebb mérlegelése után minden kényszertől függetlenül oly alkut fog kötni, melylyel biztosítja magának a közös termelésből a méltányos

eredményt. Szerződésük szabad akaratuk kifejezője, de igazi, legteljesebb, semmi kényszer által nem befolyásolt akaratuké. Igazán ideális állapot ez, mely mellett az anarchizmus féktelen egyéni kényuralma is helyes jogállapot volna. De ily állapot sohasem létezett társadalmunkban, mert a legprimitívebbek is a föld közös tulajdonná tételét mutatják, és még kevésbé lehetett ez később, midőn már az összes termelési tényezők korlátlan mennyiségben lehettek egyesek magántulajdonában. Ekkor ugyanis már az, aki vagyontalan, gazdaságilag függésbe kerül attól, kinek kezén a termelési tényezők felhalmozvák és akit kénytelen felkeresni, hogy ott értékesítse munkaerejét, s sem az esetleg csekélyke vagyonára, sem munkaerejére vonatkozólag kötött szabad szerződésai nem a valódi, hanem a kikényszerített, megtépzott, megszorított, virtuális akarat termékei.

A római jog uralma alatt már a termelési tényezők egyesek magántulajdonában vannak és mégis teljes individuális akaratszabadság, a tulajdonjog teljes korlátlanságának elve

uralkodik benne. A római jog személye korlátlan akarató, csupán jogokat élvező, de kötelességeket nem ismerő (osztatlan *individuális*) ember volt, ki saját vagyona felett szuverén hatalmat gyakorolhatott. Így ugyan csak a dolog is, mely ily magántulajdon tárgya volt, teljesen az individuum, a tulajdonos önkényes akaratának vak eszköze volt. Innen oszthatatlansága is, csak egy individuum akaratának volt alávetve, mert minden társtulajdonosság korlátozólag hatott volna; ezért a közös tulajdont a római nem ismeri. Az állam is személytelen, öncélú lény volt, mely semmi tekintettel sem volt az őt alkotó tagokra, a társadalomra, innen a közjog és magánjog oly éles elválasztása. *Jus publicum quod ad statum rei publice, jus privatum, quod ad singulorum utilitatem spectat.*

De hát hol van akkor a római jog hires tökélye? Hát nem tudta a római jog azt, hogy akinek nincs vagyona, annál hiába való a szabad akarató szerződésképesség elvét feltételezni is, mert az nem érvényesülhet. A római jog igenis tudta ezen hatást, de

individualisztikus szellemének tökélyét nem akarta feláldozni s sajtáságos módot eszelt ki, hogy joga formáját megóvja. Fikciókhoz folyamodott s a gazdaságilag függőket, kik nem voltak képesek akarataikat teljesen kifejteni a magánjog terén, személyteleneknek, «ress-nek deklaráta, megvonta tőlük a magánjogi jogalanyisághoz és cselekvéshez való képességet, ők tehát ily jogviszonyokban nem szerepelhettek mint önálló szerződő felek. S avval, hogy «res»-nek nyilvánította a vagyontalanokat, azaz nem tekintette jogilag embereknek, feloldva érezte magát ama kötelesség alól, hogy reájuk való tekintettel megbontsa a magánjog permissziv jellegű individualisztikus összhangját. Homo tehát nem volt egyértelmű a personával, csak a gazdaságilag független rómaiak tekintvék ilyennek. Bizonyítja ezt a manus iniectio intézménye, mely szerint «a világos adósság miatt elítélt vagy elítéltnak tekintendő adósát a hitelező kézrátevésével lefoglalta (manum inticere)... a hitelező a nem fizető adóst hazaviheti, bilincset tehet rá s adós-börtönbe zárhatja; ha 60 nap alatt ki nem váltják, el-

adja külföldre (trans Tiberim) sőt mégis ölheti (Vécsey Tamás: «A római jog Institúciói»). Aki bonorum venditiót szenvedett, azt infámia éri.

Miután tehát csak a gazdaságilag független egyének állottak szerződési s egyáltalában magánjogi viszonyokban egymással, ezen fikcióval elő volt állítva ama ideális állapot, melyre az individualisztikus jog uralmát is igazságosnak találtuk. Egy persona sem volt az ultima ratio, az existencia kérdése elé állítva, hogy mindén feltételt kénytelen legyen elfogadni.

De vajjon semmikép sem provideált a jog akkor a jövedelemelosztás igazságosságáról másképp, mint így *közvetve*, preventive csakis független egyéneket bocsátva magánjogi viszonyokba és aki függő lett, azt irgalmatlanul letaszítva a «res» tömege közé, vajjon a személyt magát nem védte? Igen, de ismét csak úgy, hogy az egyéni akarat korlátlanságát, az individualisztikus jog eme fő attribútumát nem bántotta. Miként a jövedelemelosztás igazságosságát is *közvetve*, úgy az individuumot is *közvetve* védte, vagyis igye-

kezett őt *gazdasági függetlenségében* megtartani, akadályozta a könnyelmű elidegenítést és az egyéni akaratnak alkalmat adott, hogy jól meggondolja a lépést, óriási formalitásokat írt elő a nexum, mancipacio, stipulacio s egyéb ügyleti solemnitás alakjában.

A római jog az egyének közvetett védelmét, az elszegényedés megóvását még sem vitte következetesen keresztül, mert akadunk oly intézményre, melyben már közvetlenül is a gazdaságilag együttműködők érdekében beleavatkozik.

Látjuk pedig ezt a családnál. Amily korlátlan volt a persona a dologi és kötelmi jogban, oly megszorított volt a családi jogban. Oka ennek pedig az volt, hogy a római jog kora a patriarchális termelés korszaka volt, a családtagok működtek közre a paterfamilias agnatusa vagy manusa alatt. Ezen családtagok vagyontalanok voltak, de mivel nem voltak kénytelenek idegennél áruba bocsátani munkaerejüket és kizsákmányolásuk óvszere éppen a paterfamilias szeretete volt, nem kellett őket az individualisztikus jog tökélye végett «res»-nek nyilvánítani, de

viszont függő helyzetüknél fogva jó sokáig ki voltak zárva a magánjogok élvezetéből, kivált a régi *ius civile* alatt. Ennek sem lehetett azonban más intenciója, minthogy közvetve akadály gördíttessék a magánjogi alanyiség megvonása által a kiaknázása elé. Jó helye van az *agnatus*nak a családban, ne lépjen ki abból. De védte őket itt a családjogban, mert ők segítettek a gazdaságban, halálesetre köteles részt biztosítván nekik az örökjogban, vagyis ők az örökösödés által nyertek jutalmat ténykedéseikért. Hozhatnék fel egyéb érvet a család védelmére, így a föld elidegeníthetlenségének intézményét a régi *gens* szervezet alatt s egyéb a végrendelkezési képességet korlátozó intézkedést, de elég, ha utalok itt a római jogi tankönyvekre. Ámde mondhatná valaki, hisz ez a vérségi kapcsolatból folyik, hisz az örökös azért van, hogy az örökhagyó «személyiségét folytassa». Bizony ily abszurd észjogi magyarázatával is találkozhatni az örökjog helyessége tekintetében. Nos hát kérdezzünk meg bármely örököst, hogy mire gondol, midőn örökölt s a felelet száz eset-

ben százszor az lesz, hogy vagyont fog kapni. Hát ki folytatja a vagyontalanul elhaltak személyiségét? *A régi ius civile idejében még csak azok örököltek, kik a paterfamilias agnatusa alatt voltak, kik vele dolgoztak, a családi vagyont szaporították, tehát ez volt a részesedés alapja s nem a vérségi kötelék, amit legjobban mutat az, hogy az emancipált saus elvesztette öröklési jogát, mert ki lépett az «paterfamilias potestas»-ából.*

A patriarchalisztikus gazdaság idejében a bér munkás a szó mai értelmében ismeretlen volt. A római munkabérszerződés (docatio conductio operarum)-ja két gazdaságilag független személy, a fölösleges rabszolgaanyagát bérbeadó és az arra szorult, de hatalmas vagyonú bérbevevő szerződése volt, melynek maga a munkás rendszeren csak tárgya s nem alanya volt. Ha egyébként nézzük a rabszolgák helyzetét a római jogban, azt találjuk, hogy ezeket is védte a jog, de csak végső esetben singularis törvényekkel, tehát nem a magánjog igazi terén. Nem is építette ki ezt a rabszolgák óriási száma dacára, megfelelő jogintézménnyel, hanem inciden-

taliter hozta ama szabályokat, melyek tiltják a rabszolga megölését, súlyos bántalmazását; no de valami olyat, amit szociálisnak lehetne nevezni a szó nemes értelmében, nem tett. A római jog sokkal merevebben és görcsösebben ragaszkodott fikcióihoz, mintsem hogy a «res» kedvéért azokat bolygassa. A római jog védte tehát közvetlenül és közvetve is, de csak a *romai polgári*, minden intézményét áthatotta az elv, «Róma a rómaiaké», az idegenek és hadifoglyok kezdetben jognélküli állapotban voltak Rómában. Lesz még alkalmunk kifejteni, mily óriási küzdelmek árán jutottak az idegenek a későbbi korszakokban jogalanyisághoz, mely azonban teljes sohasem lett.

A középkor a római joggal ellenkező végletbe esett. Míg ott a magán- és közjog túlélésen volt elválasztva, addig a középkorban összeforrt és a feudális korszakban túlsók kötelesség és kevés, kiforratlan egyéni jog illette az embert, eltekintve attól, hogy a jobbágyság röghöz kötöttsége folytán ennek még jogairól alig lehet szó, mert a földesúri kötelék teljesen abszorbeálta az in-

dividuumot. Mégis, Gierke Ottó szerint ezen jogban életerő volt, a helyes szellem hatotta át, a szociális kötelék, a gazdasági organikus összefüggés elve, ama tudat, hogy az individuum jogai csak relatívek, a köztől származottak, a jogosítványok csak az abból való háramlás által magyarázhatók s nem egy az individuum lényében, annak emberi természetében a priori rejlő jogból. Csak a társadalmi életben lehetséges jog, és bármily individualisztikus jogban benne rejlik korlátolt mivolta. Nincs jog kötelesség nélkül. A magyar közjogban is «corona est radix omnis possessionis» és az egész magyar nemzet mint egy orgánus szerepel, melynek minden jogképes földbirtokos egyén szükségszerűen tagja, de vele járt a honvédelmi kötelezettség is. A jogalanyiség sem tűr olyan önkényes magyarázatot, mint aminőt szoktak adni, hanem érdem, ténykedés eredménye eredetileg. Miután akkor a gazdálkodás fogalma a földterületek meghódításában kimerült, azaz occupatio volt a szerzési jogcím, azok, kik küzdöttek és megszerezni igyekeztek, joggal követelhettek részt belőle, s

innen az a nagy felháborodás az idegenek részesítése ellen, aminőt II. Endre és más azon korbéli királyok, de a Habsburgok alatt is tapasztalhatni. Nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy a középkorban és ókorban a törzs és más kötelékek összeműködő gazdasági orgánumok voltak (Pikler) és a földesúr és az alatta állók közötti összefüggést sem lehet másképp megérteni. Csak persze, mint mondtuk, kiépítve, fejlesztve ez nem lett, hanem mikor eljött az újkor a jogegyenlőség vívmányaival, nem néztünk alaposan oda, egyszerűen sutba dobtuk ezen gazdasági kötelékeket s mohón kaptunk a csillogó jószág, a római jog után, hogy azután megégessük vagy még helyesebben megfagyasszuk kezünket, mert benne a magánjogi élet különállása miatt az egyént tettük szuverénné, a gazdaságban szétvágtuk a szervesen összefüggő kötelékeket, s kaptuk a léleknélküli, rideg, atomizált társadalom képét. Ennek reakciója csak a mostani jelszó: szociálizolódni, társulni ismét, mert egyént mint ilyent nem ismerünk, hanem csak társadalmi tagokat. A modern

gazdaság is ezen elv megtestesülését követeli, *mert nem az egyének termelnek, hanem a társadalom*, s sehol sem termel már tisztán az *egyének*, hanem a *társadalomnak*, így tehát nem az individuum van hivatva a termelésben részesült jövedelmet elosztani, hanem a közület valamely szerve által, miként a szövetkezeteknél is nem a tagok, hanem az igazgatóság az alapszabályok meghatározta módon, sőt még a felügyelőbizottság ellenőrzése mellett. És miért álljon ez csak ily esetre?

Láttuk, hogy minő feltételek mellett lehetséges individualisztikus jogrendszer mellett igazságos jövedelemeloszlás, t. i. ha az individuum maga termel és a hozadék csak egyéni ténykedése által létesült mások közreműködése nélkül, továbbá, ha gazdaságilag független egyének lépnek egymással jogviszonyba, de itt sem állandóan, hanem a kötetmi adás-vevési szerződés módjára, úgy, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás azonnal meggyördüljön. Amint állandó összeműködés keletkezik, ez már a benne résztvevők személyiségét ragadja meg és érinti. Áto-

misztikus gazdasági rendszer nem is létezett s már a római jog is patriarchalisztikus volt. De itt látjuk kicsillanni azon elvet, melynek ezennel kifejezést adunk: «Amint többen állandóan egyesülnek a termelés processzusában, az individuumoknak az elosztásra való önkényes elhatározó befolyása elvesztette jogosultságát, s bármily hatalom is az, amely mégis neki ily kiváltságos helyzetet biztosít, igazságtalan és korlátozandó.» Célozunk itt a magántulajdonos privilegizált helyzetére. Ezen korlátozásra két mód van: vagy az egyént közvetlenül megszorítani, vagy pedig a magántulajdona feletti rendelkezési jogát szűkebbre szabni.

Így van ez már a római jogban. A paterfamilias önkényét megszorította a jog a hatalma alatt, magántulajdonán termelők érdekében, vagyis a római jog már honorálta a patriarchális termelés kötelékét.

Ma a családi termelés *mellett* és helyett az azt számtalanszor felülmúló nagyságú nagyipari és földesúri közületekben termelnek, a gazdaság óriási mennyiségű embert egyesít gyárakban, földbirtokokon anélkül,

hogy az együttműködők azon része, kik a testi és szellemi munkaerőt szolgáltatják, másképp, mint ezer és ezer munkabérszerződés atomisztikus bizonytalan láncával lennének a tőkéshez fűzve, s noha utóbbi sokszor részt sem vesz a termelésben, hanem alkalmazottai végzik el munkáját, mi kivált a gazdaságilag oly káros abszентizmus jelensége, a gazdasági hozadék elosztásánál az övé a döntő szerep, mintha csak ma is ő termelne egyedül. A hozadék azonban az ott közreműködők munkájának köszönheti létét és egyéb tényezők, mint a gépek, a munkamegosztás az emberiség szellemének produktumai.

, Nem mellőzhetjük az itt hangsúlyozni és formulázni kívánt elvet szemléltetni Marx Károly «Kapital»-ja I. kötetében elmondott esettel:

«Tekintsünk valamely népet, mely a termelés alacsony fokán áll s élelmezésének legfőbb módja a vadászat. Dodge «A távol nyugot indiánjai» című művében következőleg írja le az indiánok vadászata módját: Minden évben nagy vadászatot tartanak, hogy

lehetőleg minél több vadat ejtsenek el és jelentékeny húskészletet szárítsanak a télre. ... A legügyesebb vadászok korán, hajnalhasadás előtt útra kelnek. Ha több bivalycsordát fedeznek fel, akkor azt szemelik ki áldozatul, mely helyzeténél fogva a legkönnyebben keríthető be ... Ha a vezető látja, hogy mindenki helyén van, tettere készen... megadja a jelt s erre az egész raj oly fül-siketítő ordítással támad a vadra, mely a halottakat is feltámaszthatná. Néhány perc múlva teljes erejével folyik a mészárlás ... Amikor csak ijjat és nyilat használtak még, akkor minden harcos *ismerte* a maga nyilait s nem esett nehezére kikeresni *az általa megölt bivalyokat. Ezek az ő kizárólagos tulajdonát képezték,* hacsak nem kellett egy résszel a hozzátartozók nélkül maradt özvegyek és árvák számára adózni. Ha több harcosnak nyilait találták valamely megölt bivalyban, akkor a tulajdonjogot azok helyzete szerint állapították meg. *Mióta azonban a lőfegyverek általános használata lehetlenné teszi az elejtett bivalyok identifikálását... elejtett vadaknak összes húsát és*

bőrét az egyenletes felosztásnak egy általak feltalált mértéke szerint osztják szét. (Pór Ádám fordítása.)

A termelés és forgalom elintézésére létesült állandó munkaviszonyok nem tekinthetők, mint már mondtuk, különálló hatalmi viszonyok tömegének, hanem, a római családi kötelékhez hasonlóan, állandó és személyes motívumokkal telített orgánumnak; tudomásul kell vennünk, hogy az individuum személyes szabadságának elismerése folytán *a munkaadótól való függése csökkent, de szerves összefüggése meg nem szüni.* Az európai általános magánjogi törvénykönyvek teljesen ignorálják ama tényt, hogy a kötelmi jogi kapcsolat, akkor, mikor nem csupán egy meghatározott szolgáltatásra vagy ténykedésre, hanem állandó és csak általában valamely célra irányított működésre szól, magát a személyiséget mint ilyent érinti s nem. vagyonjogi, hanem személyes, — hogy a romanista jogászok egy kedvenc szavajárását alkalmazzuk: *«quash* familiáris — viszonyná válik, úgy, miként a patriarchális termelésnél, és a munkaszerződés feladata

nem merül ki a *do ut facias* rideg szabályában.

Ezen felfogásnak legnagyobb szószólója Gierke Ottó, német jogász, ki «A magánjog szociális feladatai» című munkájában a következőket mondja: «Leginkább ama kisebb-nagyobb urasági kötelékek azok, melyek gazdasági vállalatok alakjában viselői a mai gazdasági életnek. Minek ezt a nyilvánvaló tényt letagadni? Mit érünk el azon a jogrendszerben még fentartott fikcióval, hogy itt semmi más nincs, mint kötelmi jogi külön viszonyok szabad és egyenlő egyének között. Igaz ugyan, hogy tényleg az egyének szabad elhatározása, jogilag a szabad szerződés az, ami egyeseket leköt és felszabadít. De ezen szerződés nemcsak kötelmi jogi viszonyt teremt, hanem ezen személyt egy gazdasági szervezet tagjává teszi. Mint egyeduralmilag szervezett egész, melynek egyedüli hordozója a vállalkozó, akinek az alkalmazottak és munkások mint szolgáló tagok vannak alávetve, tűnik fel előttünk ily kötelék befelé és kifelé is. *A német törvényhozás nagyszerű kísérlete, általános szervezet*

*által a munkásosztályokat betegség, baleset, öregség, keresetképtelenség ellen biztosítani, támasz nélkül csak a levegőben lógna, ha izolált egyénnel s nem már létező kötelekkel volna dolga ... Vájjon teljesíti-e itt az általános magánjog feladatát, hacsak struc módjára fejét a bokorba rejti és a rideg individualisztikus és tiszta kötelmi jog hazug alkotmányát védi... A házi kötelekbe való szerződészerű belépés által a *családi jog*, és a gazdasági vállalatokba való belépés által az *ipari szociáljog* kezd parancsolóan szabályozni.»*

Ha a szociálpolitikai törvények és javaslatok szellemét nézzük, úgy tapasztalni fogjuk, mennyire igaza van Gierkének, s kivált a struc-féle hasonlata mennyire találó; látni fogjuk, hogy már a mai szociális jogfejlődés kezdetén mennyire fiktív az egész általános magánjog individualizmusa, amennyiben a gazdaságilag függők életviszonyait szabályozza.

Nézzük csak a tulajdonjog feletti korlátlan rendelkezési jogot az európaszerte kodifikált vagy törvényjavaslat alakjában kodifikálni

szánt *munkásbiztosítási* és a felek szabadakaratú szerződéskötési képességét, a *munkásvédelmi* törvények világításában. Az e munka következő részében felsorolt törvények, de a német kényszerbiztosítási törvények parancsolják, hogy a munkaadó a nála alkalmazott munkását biztosítsa baleset, keresetképtelenség, betegség esetére. A törvény ezen rendelkezése egész ártatlan incidentalitásnak, valami jóléti intézménynek tűnik fel a munkabérszerződés egyik következményekép, *de alapjában megrázza, megrendül az individualisztikus alapon álló tulajdonjog egész épületét*, mert először van kimondva benne azon elv, hogy a munkaadónak, ki a termelési tényezőket tartja kezében, kötelessége a munkást ezen esélyek ellen megvédeni, vagy még tovább menve, ezen szociálpolitikai törvények a tulajdonjogot érintik, s a korlátlan rendelkezési jog vélelmét döntik meg, s egyszerű fikcióvá szállítják le.

Ugyanis igaz, hogy a munkaadónak tulajdona feletti rendelkezési joga érintetlen, mert hiszen csak a biztosítási díjfizetés kötelessége hárul reá; történik pedig ez olykép,

hogy a vállalatokat a törvény rendszerint az üzemükben létező egyenlő vagy legalább nem lényegesen differáló esélyeik szerint egy-egy biztosítási alapba való befizetésre kötelezi, melyből a munkás adott esetben dotálendő. Prima facie tehát a tőkésék tulajdonát ez érintetlenül hagyja, de ha alaposan boncoljuk e jelenséget, úgy csakhamar nyilvánvaló, hogy ezen látszólag filantróp járuléknak egészen más természete van. Mert miből kerülnek ki e biztosítási díjak, vagy járulékok? A tőkés *jövedelméből*, bizonyára. Ámde ezen jövedelem a tőkés magántulajdonában létező termelési eszközök és javakból származik s akármily kevésbé, de *elvben csökken* azt. Ha most már felvesszük ama esetet, ami a termelés szervezetlensége és a sűrűn előforduló válságok folytán könnyen bekövetkezhetik, t. i. hogy a tőkés mérlegét veszteséggel zárta, hogy jövedelmei azon évben nem voltak a kedvezőtlen konjunktúrák és nagy károsodások miatt, ugyan miből fizeti akkor a munkás után járó biztosítási díjakat, mert ez után a termelés eredményességére való minden tekintet nélkül kell

szolgáltatnia az időközönként ismétlődő járulékokat? Bizonyára abból, amiye van, ha jövedelme nem is volt, *meglevő vagyonából*, ezt fogják csökkenteni ezen társadalmi életű kötelezettségek. Ez pedig nyilvánvalóvá teszi, hogy a szemre opportunistikus jellegű munkásbiztosítási törvények által *a munkás jogot szerzett ama vagyonra, melyen mindenkor közreműködik, de mivel helyei változtatja és más munkás jöhet helyébe, nagyjában a társadalom munkás vagyontalan osztálya, de csak ennek dolgos, munkálkodó eleme igényt kapott a létező termelési feltételekre.* Ezt még a legpuchtább és legwindscheidebb magánjogász individuálisztikus dogmájú szemüvegén át nézve sem fogja letagadhatni, hiábavaló itt minden észkápráztató jogi elmélkedés, kilátszik már *az individuálisztikus magánjog rongyos köpenyén át a szociális lóláb.* Elvetve tehát minden jelszóelőidézte incidentalizmus benyomását, konstatálhatni, hogy a *jog egy specifikus fejlődéséről van szó*, mely oly utat választott a társadalomgazdaság mai fokán a továbbhaladásra, mely a gondolatok, az eszmék egész özönét zú-

dítja agyunkra. Oly evolúciót látunk itt, mely a szerzett jogok sérelme nélkül evez be a szociális magánjog már nyitott révébe, értve ezt «cum grano salis», mi nagyon emlékeztet a kecske és káposzta példázatára.

Íme tehát az általános magánjog által oly arisztokratikus közönnyel fogadott modern jog intézkedéseit épenséggel nem lehet oly semmibe venni, mert noha terük a közigazgatási jog, de hatásuk átjátszik a magánjog területére. Ezen törvényeknek tehát óriási horderejük van s ezt a magánjog avval nem csökkenti, hogy ridegen elzárkózik előlük és a maga individualizmusában a struc példáját erősíti meg. Miért nem vonja le ezen fejlődés általános elveit, hisz ő alapja a iura speciáliáknak? Ezért a szociális magánjog a speciális és közigazgatási jogban fejleszti magát. Nem frázis az, midőn mondjuk, hogy ez megboszulja magát, mert ezáltal bíránk, jogászaink jogérzete nem nevelődik és minden szociális intézkedés *érdekes abnormitásnak* tűnik fel.

Nem akarjuk a jövő zenéjét megalkotni, távol áll tőlünk minden szertelenségbe menő

javaslathajhászás, s amit eddig mondtunk, csak a már meglevő szociálpolitikai és egyéb modern jogi tételes intézkedésekből levont abstrakció. Nem tudjuk, meggyőző-e, s ezért nem elégszünk meg az eddigi érvekkel, bemutatjuk felfogásunkat, *a vagyon lassú szociálódása* elvét más oldalról, már azért is, mert nincs kizárva, hogy az eszmék minden oldalról való megvilágítása megtermékenyítőleg hat és új eszméknek adhat életet.

Eddigi generalizációnk oda konkludált, hogy az individuumoknak a magántulajdon feletti korlátlan rendelkezése *látszólag* nem érintett, de *valóban* csorbult. Kimutattuk, hogy a munkás *igényt* szerzett ama vagyonra, melyben közreműködik, illetve arra kapott jogot, hogy vele szemben a létező társadalmi vagyon ama feladatot teljesítse, mit a kapitalisták javára a magánvagyon végez el. A vagyonnak az a rendeltetése, hogy az embernek gondatlan megélhetést, öregsége esetére nyugalmat, halála után netán özvegyének és árváinak eltartását, felnevelését *biztosítsa*. Önkénytelenül ama kifejezést használtuk, mint a munkásoknál, és ebből rög-

tön szembeötlő, hogy a magánvagyon gyűjtése sem egyéb, mint *önbiztosítás*. — Ha tehát a tőkés és családja ily eshetőségekre igyekszik elkészülni, bizonyára a társadalom nagyobb része ugyanazon igényeket támaszthatja és ez el is éretik a munkás biztosítás jogintézménye által, mely azonban szintén nem máshonnan veszi eszközeit, mint a létező vagyonból, vagyis ennek két feladata van: a magántulajdonos, illetve munkaadó és az ott munkálkodó bizonytalan számú munkás existenciájának biztosítása. Talán el van tolvá az utóbbi jogi intézmények által, de hogy ez nem egyéb, mintha a munkás közvetlenül venné a vagyonból a megélhetési feltételeit, mutatja a következő feltevés: Marx szerint a gazdasági evolúció a termelés mind nagyobb fokú koncentrációját igényli s így a nagyipar vagy más gazdálkodás folytatásához óriási tőke igényeltetik, de meg a termelés szervezetlensége is fuzionálásra, «kartel»-be és «trust»-ökbe forrásra kényszerít. Tegyük fel, hogy a bizonyos egyforma eséllyel bíró vállalatok egyesülnek egy társaságban. A biztosítási díjakat

most már céltalan egy külön alapba befizetni, hisz ez nem egyéb, mint önmegkárosítás volna, mert a külön alapban a díjak csekély kamattal hevernek, tehát inkább önbiztosításhoz folyamodik a most már egyesült társaság azaz magánál hagyja a díjakat, el sem különíti többi vagyonától, sőt nem is törődik már a biztosítás intézményével, hanem adott esetben a saját tárcájába nyúl és onnan fizet. — Hogy ez voltaképp nem is feltevés, hanem valóság, látjuk a vasutaknál, melyek nem biztosítják már munkásaikat, hanem a maguk vagyonából veszik ki előforduló esetekben a kártérítést, a sajátjukból fizetik a járadékot vagy tartásdíjat. De vájjon nem csillan e ki ezen elv az 1891. évi XIV. t.-c. 26. §-ából, mely bejelentés és díjfizetés elmulasztása esetén kötelezi a munkaadót, a betegségből eredő összes költségek megtérítésére? Nem nyilvánvaló-e tehát az, hogy a munkás valóságos eszmei társtulajdonosa a tőkésnek, mert ha nekem követelési jogom van valakinek vagyonán, ez annyi, mintha vagyonilletőségem volna ott?

Nem egészen és ebben rejlik a szociális reform nagyszerű mivolta. Nem teszi tönkre az individualizmust, melynek a haladás oly sokat köszönhet, a szociális reform nem szocialisztikus annak specifikus értelmében. Az igény, amely a biztosításban kifejezésre jut, ugyanis csak eventualitás, realizálása nem bizonyosság, hanem csak lehetőség, mert a munkás csak akkor élvezi, ha szükségben van, ha az igény érvényesülésének feltétele beállott, vagyis: ha baleset érte, ha keresetképtelenné vált, ha beteg lett. De ha ép és egészséges, munkabíró, az individuális vagyon teljes érintetlenségben marad. A modern jogfejlődés nem bántja tehát a tulajdonos jogait, csak a szütkölködő társadalom részére sajátítja ki egy részét.

Íme tehát alkalmunk van a biztosítás intézményén, mint egy távcső kis lencséjén át bepillantani a jövő jog remek fejlődésébe, mely a gondolatok, az eszmék végnélküli tömegét ébreszti fel. A biztosítás formájában tehát modus vivendit talál a társadalom, mely által a szociális követelményeknek is

eleget tehetni és az individualisztikus magántulajdon is megőrizheti létét. — Vagy csak «*modus procedendi*»-nek tekintsük ezt, vajjon csupán átmeneti jog ez? Nem tudjuk eldönteni. Minden jel azonban arra mutat, hogy a fejlődés itt meg nem áll, mert van valami igazság a Heraclitos-féle örök mozgás törvényszerűségében. Az egyéni tulajdon mind nagyobb és nagyobb megterhelése a társadalom egésze és tagjai iránti *magánjogi kötelelességekkel* — ez specifikus jellege az ily biztosítási díjak fizetésének és különbözteti meg az állam iránti adófizetési és egyéb kötelezettségtől vagy inkább kötelestől — odavisz, hogy lassanként a tőkés elveszti ama sine cura jellegét s helyzete sem lesz irigyelendő. Őt terheli a termelés vezetésének, szervezésének, a termék forgalomba hozatalának, az egész gazdasági akció finanszírozásának és a munkások már részletezett kielégítésének gondja. E képben már önkénytelenül feltárul előttünk a társadalmi fejlődés oly fázisa, melyben a mai munkaadó csak első hivatalnok a társadalmi tulajdont képező javak körüli ter-

mêlés processusának, lemondván a magánvagyon összetartásának terhéről átengedve azt a társadalomnak, fentartva magának az abban való gazdálkodásnál a kellemesebb és jobban dotált szellemi munkát, azaz az igazgatást. Ily symptomákat látni már manapság, midőn a nagy ipari vállalatok felállította vagyoni igények folytán a tőkés részvénytársasággá változtatja át gyárát és a magántulajdonos a bizonytalanság okozta nehéz helyzetből a direktorság nyugalmas és biztos révébe menekül. Vannak ma hitelre alapított vállalatok, melyek ép hogy megadják tulajdonosaiknak a kellemes megélhetést, de ha mérleget csinálnak, alig akadnak privátvagyonra, ellenben száz és száz munkásnak adnak foglalkozást. Vájjon mennyivel kedvezőbb az ilyen vállalkozók helyzete a szociális társadalmi kötelekek vezetőinél? Hogy azonban már ma is a gazdasági haladás a vagyonhoz való csökönyös ragaszkodás érzését lazítja és az emberek megelégszenek a csekélyebb, de nyugodtabb életet biztosító fizetéssel, vagyis igény nélkül, nem csodálható, mert a mancheste-

rizmus jegyében dúló szabad verseny nem csekély számú kapitalistát megöszít, mivel ha vagyonát tartozásai kimerítik, bukása esetén a büntetőbíróságnak felelnie kell.

Ily jelenségek mellett az egyénnek a dologához való viszonya is megváltozott. A római jogban a teljes egyéni önkény objektuma volt ez, semmi más feladata nem lehetett, mert a személyiség fogalma megkövetelte a kizárólagos uralom fogalmát (personare) a tárgy felett. Ma ellenben a tulajdon viszonya birtokosához már egész máskép alakul. Miután a kötelességek finanszírozásának forrása a tulajdonjog, világos dolog, hogy erről távolról sem lehet olyant állítani, mint a római dominus tárgyáról. A mai tulajdon feladata épen a társadalmi kötelességek fentebbi feltárásánál fogva nem merül ki tulajdonosa egyéni kívánalmainak teljesítéseiben, hanem e mellett a társadalom érdekeit is szem előtt kell tartania és azokat is kielégítenie. Szóval a mai magántulajdon már nem oszthatatlan, nem *proprietas*, hanem ellenkezőleg, az egyénen túl a kötelekek ezer szálaival van a társadalomhoz fűzve.

Tény és való, hogy a tulajdonos mindent tehet dolgával, amit akar. De megsemmisítését maga sem akarja, ellenben elköltését csak eszmeileg eszközölheti; így például a költekező gyáros nem fog egyes gépeket eladni, hanem adósságokat fog csinálni és élvezeti javakat fogyasztani. Ha most már annyira jutott, hogy képtelen az üzembentartás további finanszírozására, beperelik és vagyonát, gyárát eladják. A vevő, magától értetődőleg, folytatja az üzemet az átvett gépek segítségével, sőt a munkásokat is megtartja és a biztosítási díjakat is fizeti tovább. Kérdem, vajjon történt-e valami alapvető változás a tulajdonos személyében történt csere által magában a vállalatban? Nem. A tőke és a munkások viszonya meg nem szűnt. Ebből pedig kitűnik, hogy a *termelési tényezők hovatovább állandó szociális faktorokká válnak és függetlenítik magukat a mindenkori tulajdonosok személyétől*, úgy hogy épen azt lehet állítani, hogy a viszony a tőke és a munkások között sokkal szorosabb, mint a tulajdonossal. Kivált jogi személyeknél a tőke kiemelkedik individu-

alisztikus sferájából és permanens társadalmi vagyis oly jelleget kezd öltetni, mely már sokban hasonlít azon állapothoz, melyről a szocializmus ábrándozik és amely a termelési eszközök társadalmi tulajdonná válásában kulminál.

A fejlődés ezen sajátága szintén helyeslést, elismerést, kiépítést érdemel, mert ismét csak azt erősíti meg, hogy az individualizmus teljes megszüntetése abszurdum, a szociálistikus jogállapot létesítése fantazmagória és hogy ily úton haladva is lehet a szociális bajok, ha nem is szanáló, de legalább *javító* expedienseit felfedezni. A proletárság követelése a már vázolt *társadalmi igények* által nyernek kielégítést, anélkül, hogy ezek a vagyon köztulajdonná tételét feltételeznék, vagy hogy minden munkás vagyonossá váljék. Hogy a megélhetés szempontjából teljesen elégséges az *igény*, mutatja az államhivatalnokok élete, kiknek rendszeren fizetésükön és nyugdíjukon kívül más vagyonuk nincs is. A modern termelés mellett úgysem volna tartós előnye a kisvagyonnak, s a jól fizetett és biztosított bérmun-

kás mellett a kisbirtokos élete százalmas tengődés. A munkás helyzete persze a biztosítási intézmény kiépítését követeli, mert a máig hozott törvények csak morzsákat juttatnak. Mindez tehát, amit eddig mondtunk, *nem a jelenlegi helyzettel való megelégedést tanúsítja, hanem az eddigi fejlődésben rejlő elveket fedezi fel* és azok kiépítését igényli. Tehát az egész biztosítási elmélet csak *de lege ferenda* áll, amely azonban máról holnapra megtörténhetik, mert szerzett jogokat nem sért s semmi akadálya sincs törvénné válásának. — Németországban a kényszerbiztosítás intézménye által ez már megvalósult. Meg vagyok győződve, hogy a munkás egészsége, testi épsége, keresetképtelensége, munkanélkülisége esetére való saját és halála esetén özvegye és árvái kötelező biztosítása már csak idők kérdése nálunk is, részben pedig már létesült, de csak kötelezőleg előírt önkénytes asszociáció alakjában.

A munkás mai helyzetére vonatkozó állításainkat reaszumálva azt látjuk, hogy annak helyzete mindinkább kezd hasonlítani

azokéhoz, kiknek munkáját *hivatásnak*, őket magukat pedig hivatalnokoknak nevezzük. Értjük ezek alatt a szellemi munkásokat, kiknek bérét fizetésnek hívják. Ok olyan tényezők, melyek organikusan beillesztetnek valamely nagy társas közület akár állam, akár nagy bank, vasúti vállalat, posta stb. testébe, annak valóságos tagjaivá, alkotó elemeivé válnak, úgy hogy létük minden kínálattól függetlenné lesz és fizetésük semmi esélynek alávetve nincs, mert bizonyos szolgálati tartamra és rangra maradandólag, sőt az államnál törvényileg van szabályozva (a hivatalnoki jogban). Felmondás nem lehetséges, elmozdítás csak fegyelmi vétség esetén. — A mai kor ezen hivatalnoki osztály szaporodását mutatja, és ez a természetes és helyes fejlődés, mert azt bizonyítja, hogy már fent megvan, amit alant még ki kell építeni, t. i. a bér munkásnak átváltoztatását hivatásos munkássá, mint ezt a segédszemélyzetre nézve a vasútnál és postánál már meg is találani. De persze a bér munkásnál a nyugdíj szerepét a biztosítás pótolja és ezen disztinkciónak is látni fogjuk okát. Utóvégre a nyug-

díj sem egyéb, mint biztosítás. Nagyobb föld-birtokon (a béresek), iparvállalatoknál, minő az államvasutak gépgyára, a posta-vasút, a munkás állandó és biztos keresettel bír és a biztosítás jótéteményét is élvezi. Ettől csak egy lépés annak kimondásához, hogy jogos ok nélkül a hivatásos munkást sem lehet elbocsátani s hogy ő is a bíróság elé viheti a jogtalan és ok nélküli elbocsátás eseteit.

Ha már a jogfejlődés ama stádiumot fogja elérni, hogy lehet beszélni az izommunkánál is hivatásról általánosan, ha már az a társadalmi gazdasággal állandó kapcsolatba került s organizmusának alkatrészét képezi, miként az államhivatalnok, ki fog akkor megütközni az 1898. évi, a mezőgazdasági munkásokról szóló II-ik t.-c-nek 37. §-án, mely kimondja, hogyha a munkások a munka helyén igazolatlanul meg nem jelennek, vagy a munkahelyről jogtalanul távoznak... az elsőfokú hatóság a munkaadónak a szerződés felmutatása mellett előadott szó- vagy írásbeli kérelmére, késedelem nélkül köteles a munkásoknak a munkahelyre karhatalom-

mal való kivezetését határozatilag elrendelni és rögtön foganatosítani. — Mindenestre meglepi a jogtudósokat, kik a civil jogi szerződések megszegését csak magánjogilag tartják megtorlandónak. Mi nem taitjuk igazságtalannak, abszurdnak, de *korainak*, mert ilyen szankciót az államhivatalnokokra nézve a Btk. 480. §. állít fel, büntetvén azon közhivatalnokot, ki hivatali kötelességének teljesítését megtagadja, sőt a 381. §. még súlyosabb büntetést szab reá, ha annak teljesítését két vagy több közhivatalnok összebeszélése következtében tagadja meg. A munkásra nézve ily elveket akkor szabad alkalmazni, ha már megvalósult a fentebb vázolt organikus viszony az egyén és a társadalom termelési közületeiben. De az a néhány szociális természetű intézkedés, mellyel a mezőgazdasági munkásokat boldogítani törekedtek, még nem jogosítja fel a legiszlációt, hogy hivatásos foglalkozás illetve állás következményeit alkalmazza reájuk, mert ez olyanná tűnik fel, mint mikor én a koldusnak egy fillért adok, de megkövetelem, hogy ne kolduljon többé. A munka-

sok legerősebb fegyvere ma a strike jogaik kivívására, a passzív rezistencia eme sajátos megjelenése, mely a vértelen forradalmak korát jelenti. Ezen strike azonban épenséggel nem csupán a munkásosztály fegyvere, mert a kartellek és trusztök sem egyebek, mint a termelés megszorításai a fizetési képesség határáig, vagyis a keresetnélküliek számára való produkció beszüntetése, hogy a szabad verseny káros hatását ellensúlyozzák a tőkések.

5. Munkajog mint jogintézmény.

Jól szem előtt tartva most már azon nagy magánjogi jelentőségű hatásokat, melyek a munkaviszonyokhoz fűződnek, aminők: a munkás anyagi sorsának biztosítása baleset, aggkor, keresetképtelenség, betegség, munkanélküliség esetére; továbbá halála esetén netáni özvegye és gyermekei ellátása; továbbá megfigyelve mindazon intézkedéseket, melyek a munkás személyiségének védelmét célozzák, kérjük, fedi-e az általános magánjogi munkabérszerződés általános sablonos definíciója ezeket, kimeríti-e ez azok tartalmát?

Természetes, hogy nem. Ez már nem egy a felek között tisztán vagyoni jogi kötetlen létesítő szerződés. A megegyezés közvetlen tárgya a munkabér és a szolgálat, azaz valamely állandó ténykedésre irányuló kötele-

zettség egész jelentéktelenné válik a hozzáfűződő hatásokkal szemben. Sem a kölcsön-szerződés, sem a haszonbérlet, sem más egyéb atomisztikus jogügylet nem olyan, amellyel összetehető volna szisztematice. — A modern munkajog, ellentétben a többi jogügylettel, melyek tisztán vagyoni célzatuak, egy személyi kötelék, minden szálával fűzi össze a munkaadót a munkással.

S az általános magánjog még sem veszi mindezt tudomásul. A római jogi sablont újítja fel egyedül, azon változtatással, hogy a munkást, ki előbb tárgya volt az ügyletnek, jogalannyá teszi, teljes szabadságot ad neki a feltételek megállapításában és ezzel gazdasági függése miatt teljesen kiszolgáltatja őt a munkaadó önkényének. A munkásbiztosítási és munkásvédelmi intézkedésekről pedig kifejezetten nem vesz tudomást, csak más törvényekre utal, holott kimutattuk, mily óriási magánjogi elvek rakvák le bennük. Az általános magánjog ezen individuálisztikus tökélyének védelme alatt azt hiszi, hogy ezzel valami nagyszerű rendszer, szellem hatja át. De nemcsak a munkajogi,

hanem egyéb a iura specialiákba és köz-igazgatási jogba utalt törvényekben rejlő és a mai gazdasági viszonyok okozta nagy dogmaforradalmakról sem vesz tudomást. Csökönnyösen ragaszkodik rég letűnt epochák elveihöz. Jól jellemzi ezt Petraziczky «Die Lehre vom Einkommen» című művében: Wenn man einem Sociologen die Aufgabe stellte auf Grund des Entwurfes (ez alatt az új német törvénykönyvet érti még tervezeti stádiumában) als eines geschichtlichen Dokumentes zu bestimmen, welcher Stufe der Kulturentwicklung das dort niedergeschriebene Civilrecht entspricht und nach diesem Civilrecht den übrigen Bau des entsprechenden Körpers zu reconstruiren, so stiesse der Gelehrte auf eigenthümliche Hindernisse. Aus einigen Theilen des Entwurfes würde er den Schluss ziehen, dass in der Epoche der Abfassung desselben das betreffende Volk sich fast ausschliesslich mit dem Ackerbau beschäftigte, jedenfalls die industrielle Grossproduction der späteren Epochen noch nicht kannte, dass die Kreditverhältnisse sich noch in sehr primitiven Zustände befanden,

dass die sogenannte sociale Frage noch nicht existirte, dass die freie Arbeit noch eine sehr unbedeutende Rolle in der Oekonomie des Volkes spielte u. s. w. Seine Freude über die Symmetrie der kulturgeschichtlichen Merkmale und die Möglichkeit einer sicheren Diagnose wäre aber vorzeitig. In seinem Schluss, ζ. B., dass es sich um einen auf Sklavenarbeit beruhenden socialen Bau handelt, würde er dadurch erschüttert, dass er im Entwurfe keine Bestimmungen über die Sklaven finden konnte. Ebenso ginge es mit seinen anderen Schlüssen. Er würde sich schliesslich sagen müssen, dass die Bestimmungen des Entwurfes kein wahres Bild einer bestimmten Kulturstufe enthalten, dass es sich vielmehr um ein buntes asymmetrisches Agglomérat von verschiedenen Zeiten (verschiedene Epochen des römischen Alterthums, Mittelalters, Epoche der schrankenlosen wirtschaftlichen Freiheit, der Vergötterung der freien Konkurrenz) entsprechenden Rechtsbildungen handelt, dass man ihm eine ähnliche Aufgabe gestellt hat, als wenn man einem Naturforscher einen Haufen ver-

schiedener geologischen Schichten entnommener Knochensplitter vorlegte und daraus einen einheitlichen Organismus zu rekonstruieren forderte.»

Nagyjában megállapítható, hogy épen a Marxizmus hatása alatt a jelenkor nem zárkózik el a gazdasági élet nagy követeléseivel. Eltekintve a szociálpolitikai törvényektől, a kereskedelmi és szabadalmi ipar, erdő-, víz-, halászati- és más speciális jogok mind-megannyi tanúságai annak, hogy az állam közérdekből, de nem a saját öncélú, hanem a társadalmat, mint ilyent illető érdekből a gazdaságba, a termelési tényezőkkel való rendelkezési jogba beleavatkozik.

De mivel ezen új törvények mind a *ius cogens*, vagyis kényszer karakterével bírnak, azt hiszik a kodifikátorok, hogy ezek közjogi intézmények. *Nem, ezek specifikusan a szociális magánjog kritériumai* s az által, hogy a *ius publicum*ba kerülnek, ez számos magánjogi elvvel lesz telítve, ahelyett, hogy a magánjog szocializáltatnék. Pedig igen fontos ok van arra, hogy a modern törvényekben leülepedett jogelvek az általános

magánjogban foglaljanak helyet. Ha ugyanis azok oda beférkőztek, ezzel tér nyílik a többi jogintézményt is, melynél pedig, mint látni fogjuk, szintén nagyon sok a teendő, átalakítani és az egész jogrendszer általános fejlődése megindul.

Nézetünk pedig az, hogy tekintettel azon óriási szerepre, melyet a munka mint jövedelemszerző tényező betölteni hivatva van, a magánjogban egy külön jogintézmény szentelendő neki. Az általános magánjog mai alakjában ez kifejezésre nem jut, mert ez ma lényegileg a vagyonnal, a vagyonnal és ismét a vagyonnal foglalkozik, úgy, hogy méltán azt a birtokos-osztály «ius speciale»-jának tekinthetni. De hogy is ne. Hát szól a dologi jog másról, mint dolgokról, kivéve talán a személyes szolgalmak némely intézményét; szól-e a kötelmi jog másról, mint materialis célzatú szolgáltatásokról, az örökjog más háramlásról, mint a vagyoniról? Van-e szó benne bárhol is arról, hogy a társadalmi gazdálkodás főcélja minden emberelsősorú szükségleteinek elsősorban való kielégítése és a jog feladata ezt biztosítani.

Új intézmény kell tehát, hol a munka is érvényesítheti jogait s ez a munkajog. — Hadd jusson kifejezésre már egyszer az általános magánjogban, hogy a jövedelemeloszlás főtényezője az érdem és nem a véletlen és a vagyon.

A jogalkotó tényezők azon véleményére, mely szerint a munkajog, mint személyt védő intézmény a közjogba, illetve a közigazgatási jogba tartozik, egy «argumentum ad hominem»-mel felelünk: Miért van a családi jog a magánjogban, noha — egyébként tényleg személyi jog lévén — telve van szociális, *ius cogens*-sel, mely mindenképen a személy, mint családot alkotó tag morális és kulturális érdekei gyámolítását célozza? Ilyenek például a szülőknek, gyámoknak a gyermekek erkölcsi és szellemi nevelése iránti kötelezettségét és ezeknek azok iránti engedelmességét megszabó rendelkezések, a hitvestársak egymás iránti hűségét kötelelem alakjában előíró szabályok.

A felelet könnyű. Tényleg a közjogba tartozó intézkedések ezek, azonban a családot összetartó kapocs a családi vagyon. Ez te-

szi boldoggá, nyugodttá a házi tűzhelyet és ennek hiánya, a nyomor kergeti ki az embert az éhség korbácsával a családi élet paradicsomából, teszi földönfutóvá, proletárrá az embert. A család kulturális és etnikai hivatása betölthetésének főfeltétele tehát az, hogy tagja szükségleteit otthon kielégíthesse, mert különben emancipál és ezzel kiválik belőle és amit eleinte a *távolság* okoz lazítva az együttérzést, azt az *idő* végleg elintézi. így tehát a személyi elem elválaszthatatlanul összefüggvén a vagyonnal, miután az ennek szolgáló dologi jog, örök jog, gyámság, eltartás, mind a magánjogba foglalvák, a személyi rész is itt nyer szabályozást. (Sohm megkísérte mégis az elválasztást és a személyi részt a közjogba utalja, de sikertelenül és követésre való hatás nélkül.)

S most következik az ellenvetés. Ugyanis tapasztalva azt, hogy a családi élet mennyire van alávetve vagyoni momentumoknak s mennyire szükségli azt, mint mellőzhetetlen alapot magasztos feladata teljesítésénél, felmerül az a kérdés, hogy *mire támaszkod-*

*janak ama családok, melyek nem dicsekedhetnek azzal, hogy a családi vagyonyjog előnyeit élvezik, a birtoktalanok családjai, melyeknél a családfő elhalálozása esetén nem áll elő az örökösödési jog, hogy pótolja az atya gazdasági feladatát, és a kiskorúaknak, kik még nem tudnak szerezni, tartási és nevelési költségeit, valamint az özvegyét is mi fedezze; ha a családfő vagy más tagja szerencsétlenül jár, keresetképtelenné válik, mi szolgáljon a létfenntartás alapjául? Bizonyára ezek is hiányérzettel felruházott lények, nemcsak a vagyonosak s így ezeknél is kell lennie valami vagyonnak, mely a sors csapásainak ellensúlyozására kell. A birtoktalan munkásosztálynak nincs ily alapja, ott kell tehát módot keresni reá, hol az illető családfenntartó vagy általában bármily egyén a *vagyonnal érintkezik*, ahol azt gyarapítja, érdekében fárad és ez a munkaviszony; itt kell tehát keresni az alkalmat a garancia szerzésére és itt meg is találta már a fejlődés azt egy sajátos módon, a biztosításban, mint azt már előadtuk.*

S most rögtön kitűnik a következetlenség,

melybe a civiljogi politikusok a jogegyenlőség szüntelen hangoztatása dacára estek. Ugyanis felmerül az a kérdés: hol nyer ez megoldást? A közigazgatási jogban. De mért e megkülönböztetés a birtokos és birtoktalan családjoga között, miért nem tárgyalják ezt, tekintve azon nagy jelentőséget, mellyel a családi életre bír és tekintve azt, hogy a társadalom legnagyobb részének (s most már ideszámíthatjuk a társadalom minden tagját, ki *szellemi* és *testi munkából* él) családi életre kihatással van, a magánjog családi részében? Hisz ez is ép úgy, miként a vágyon, a család anyagi, gazdasági bázisát, összetartó és fentartó kapcsát szolgáltatja!

Csak egy felelet lehetséges. Miután egyéb . fontos személyt védő intézkedések a közjogba foglalvák, ezektől nem választhatók el a magánjogi jellegűek. De ha most visszatérünk a családjognak az általános magánjogban való elhelyezésének indokaira, konstatáljuk, hogy ott megfordítva állították a jogászok, mert ott a személyi elemnek meg kellett hajolnia, amint kell is, hogy megjeljön a magánérdek, a vagyoni momentum

előtt s ezért a civiljogba utalták; látva ezt, kérdezhetjük: miért ez? ha meggondoljuk, hogy a munkajog magánjogi ügylet, még pedig valóságos gazdasági okra támaszkodó szerződés, míg a házassági szerződés mint a családot megalapító jogügyletben kevés az anyagi érdekű dolog, s kivált ha meggondoljuk, hogy a magánjog valódi hivatása a jövedelemeloszlást mindinkább megszabá-
dítani a vagyon, mint azt elhatározó tényezőtől és a munkát, az érdemet, a fáradozást léptetni helyébe vagy melléje. Ez tehát a jogegyenlőség követelményeibe ütközik.

Fennmaradhat tehát a vagyon, mint a családi létalapot szolgáltató tényező, de melléje lépjen a munka ugyanazon szereppel; mint van családi vagyonjog, úgy legyen családi munkajog, s valamint ott a családi vagyonra hárul az özvegy és árvák eltartása, a keresetképtelenek megélhetésének biztosítása, betegek gyógyítása, — a magánjogban a gyermekek és szülők eltartási kötelezettsége a gyámi jogban foglal helyet — úgy alapuljon mindezen eshetőség a birtoktalanoknál a munkajogon, vagyis a munka által érintett

vagyonon nyugodjék a szociális teher. Hogy mikép oldják ezt a vagyonosok, az az ő dolguk s miként az első fejezetben láttuk, találtak is erre expedienst a biztosításban.

Annak oka, hogy az állandó munkaviszonyok valódi jellegét nem ismertük fel, a római jog befolyásának tulajdonítandó, mely minden személyes függésből eredő életviszonyt éliminait szabályozása köréből. Az individuum szuverén volt. Miután pedig a mai általános magánjog a római corpus felfogását recipiálta, hiányzik ma is a kötelék helyes fogalma; ez okozza azután azt, hogy ahol kötelék van, ahol többen egyesülnek célszerűbb gazdálkodás végett, azt nem mint ilyent ismerik fel, hanem individualisztikusnak tekintik. Ez azonban nagy szociális bajokat idéz elő napjainkban, midőn a kötelék helyes fogalmának megalkotása mindig fontosabbá válik, mert az egyének mindinkább a társas összeműködésre utalvák, a forgalom, a szabad verseny igényeinél fogva; az izolált magán-gazdaságok megszűnnek, társadalmi jelleget öltenek.

Hogy azonban az ily gazdasági viszonyokra

nézve a római kötelék fogalmának tarthatatlansága evidenssé válják, annak mibenlétét körvonaloznunk kell. Tudjuk, hogy a római jog individualisztikus szelleméből kifolyólag csak akaratukban korlátlan és gazdaságilag független egyéneket engedett jogképes alanyokként szerepelni. Ezzel logikailag tökéletes volt a jog. Ami voltaképp jogtalan volt, az absztrakt képzelmekekkel plauzibilissé vált. Azonban az individualisztikus jog csak akkor indokolt, ha különálló egyéni gazdaságok léteznek csupán, illetve mikor az ember maga termel és saját fáradságának eredménye a jövedelem. Amint azonban egyesülés támad és az eredmény az összes tagok érdeme, azoknak jogaik és kötelességeik támadnak egymás irányában, jogok az összeműködés által létesült jövedelem élvezésére és kötelességek azt egymásnak biztosítani. Ennek végrehajtása végett a kötelékben létező egyének egy összakaratot létesítenek, melynek feladata az egyének önérdeke ellenében mindenkinek igazságos részt juttatni. Ezen összakaratot az individuumok felett álló és azok függenek a kötelék ezen szervétől, de

ép ezen függésnél fogva, nehogy az visszaéljen a helyzettel, az szorosan meghatározott hatáskörű. Azonban a rómaiak az ily subordinációját az individuumoknak, kivált pedig a magánjogi állandó köteleességek kirovását a személyiség csorbításának tekintették. Ennek elkerülése végett igyekeztek az ily gazdasági célú állandó társulásokat (societasról itt nem szólunk) olykép szabályozni, hogy az individualismus érintetlen maradt. Ugyanis a kötelékeket, a testületet nem mint ilyent, nem tagokból álló összességnek tekintették, hanem egységnek, a természetes személyhez hasonló jogi személynek (*persona iuris*) vették, akaratát nem az egyének felett állónak, hanem vele koordinálnak vélelmezték, végül nem a tagok összérdekeinek előmozdítása és az előnyök szétosztása céljából alakulnak, hanem önérdékű, öncélú lénynek tartották, mellyel a tagok, mint minden más személyivel, szorosan vett kötelmi, tehát tisztán vagyongjogi viszonyban állanak. Ezen fikcióval meg volt óva az egyéni akaratkorlátlanóság formaliter.

Ma azonban nem áll fenn már azon indok, mely miatt a rómaiak ezen vélelemhez voltak kénytelenek folyamodni, t. i. az akaratkorlátlanság mint a magánjogi személyiség féltett attribútuma, ma elismertük a korlátolt akaratú, a függő, a vagyontalan emberben is a személyiséget, a jogképességet. Nem áll tehát semmi sem annak útjában, hogy a köteléket a maga mivoltában vegyük, hogy ne konstatáljuk azt, hogy nem egy személy, hanem a tagok összesége az, amely a kötelékeket alkotja s hogy ez nem öncélú, az előnyöket felszívó és elnyelő lény, hanem lényegileg csak egy opportunisztikus szerv az egyesülés által támadt vívmányok szétosztására.

Az egész kifejtés összegezéséskép hangsúlyozzuk, hogy ily köteléki viszonyban az összakarattól való függés, tehát minden fikció ellenére is megvan, *épen azért az Összakarattal szorosan meghatározandó.*

Ma a *persona licta* még mindig kísért. Ezzel azonban a kötelék, a tagok egyesületének mint ilyennek felismerése még mindig meg van akadályozva, vagyis minden ily

társulás individualisztikusnak vélelmeztetik és ezzel a vagyoni momentumon túlmenő etikai és kulturális szempontok térfoglalása lehetetlen. Ennek legsúlyosabb következményei vannak a munkaviszonyok esetében, mert, mint láttuk, egyesületeknél mindig függésbe kerülnek a tagok, s ha ilyenkor az összakarat hatásköre szorosan megállapítva nincs, hanem tisztán az összakaratot végrehajtó individuumtól függ a gazdasági eredmény repartírozása, ha valóságos köteléki központi szervezet helyett egy természetes személy önkényes akarata érvényesül a tagokkal szemben, a függés személyi lesz és személyes jogok sértetnek meg; és az eggüttes gazdálkodás által létesült jövedelmet az uralkodó egyén, ma a tőkés, tetszése szerint állapítja meg. Végtelen hiba volt tehát a gazdaságilag gyengék személyiségének elismerésekor nem provideálni, hogy kifejtésének főfeltétele, a gazdasági függetlenség valamely más intézménnyel nem pótolható.

Miképp lehessen ezt helyrehozni, miképp lehet ezen munkaviszony testületi jellegét kifejezésre juttatni s a munkaadóval meg-

értetni, hogy ő nem mint individuum, hanem mint szociális faktor trónol a hatalma alatt állók felett. A legújabb jogfejlődés erre már megfelelt; gyönyörűen tárul fel előttünk az evolúció egy új fázisa. A hiányzó köteléki összakaratot az állam pótolja, vagyis gondoskodik, a munkaadó önkénye nem nyerhet érvényesülést. A munkaadóra kötelelességeket ró a munkásbiztosítási és védelmi törvények által, melyeknek jellemzője az, hogy *a tagok sem jogaikról le nem mondhatnak, sem a munkaadó a kötelességeitől nem szabadulhat, vagyis a törvény kizárja a felek alkudozási képességét e tekintetben; azok mint a munkaszerződés természetes elemei járnak ahhoz.* És mi ez? A nagy szociális plus.

Így fejlődik ki ama sajátos jogintézmény, melyet Gierke «Personenrechtliche Gemeinschaften im Gegensatz von Körperschaft und Anstalt» nevez.

A munkaviszony mint magánjogi személyi kötelék eszméjének megpendítése Gierke érdeme. Ő ezen viszonynak eredetét a középkorba vezeti vissza «Das deutsche Genossenschaftsrecht» című művében és kimutatja,

hogy azon átalakulás, mely előtt a szociálpolitikai törvények hatása alatt állunk, csak folytatása a középkori intézményeknek, melyeket Herrschaftsverband-nak nevez és amelyeknek nálunk a földesúri úrbéri kötelék felelt meg. Miként ma a munkaadó, úgy akkor az úr volt a kötelék feje, az ehhez fűződő jogok és kötelességek tényleges viselője, az összakaratot képviselő szerv, melytől a tagok függték. Azonban nem lévén még az individuum és a köz közötti elválasztás, a magánjog és közjog a mai specifikus értelmében ismeretlen fogalom volt, vagyis az összakaratot érvényesítő közszemély nem választott el az individuumtól s a tag közjogi feladata mellett egyénisége nem nyert elismerést. Ezért az enciklopédisták tanainak hatása alatt, a közjogok lettek az általános követelés tárgyai. Ebben rejlik a XVIII. század helytelen világnézlete. Csak a köztől féltette az egyént, mert a magánjogi függés is beolvadt a közjogiba s nem tudtuk még, hogy a termelési tényezők korlátolt mennyisége folytán keletkezhetik magánjogi függés is. Azt vélte, hogy a *közjogi személytelenség* eltör-

lésével minden ember boldog lesz; azt hitte, hogyha az egyén személyére nézve szabad lesz, ezzel minden bajnak vége. A még hiányzó magánjognak recipiálta a római individualisztikus ius civilét, tehát azon jogot, melynél a gazdaságilag függő még, mint látuk — *személytelen volt magánjogilag*. Így azután a jogképesség és cselekvési szabadság általános elismerése dacára, tekintettel a gazdaságilag gyengéknél levő illuzóris voltára, tág tere nyílt a személyiség megsértésének. Hogy mit műveltek ama időben az angol gyárosok, azt eléggé feltárták a gazdasági írók.

Két függés van tehát: a közjogi, ennek hátrányait az enciklopédisták és magánjogi, s ennek bajait és ellenszereit a szocialisták keresték. Amazok diadalmaskodtak, de nem egészen, mert még a gazdaságilag gyenge joga a közügyek intézésében az általános választói jog által nincs elismerve, ezért ezt a szocializmus átvette, a magánjogi téren pedig még csak a kezdetnél tartunk.

Hiába volt tehát az őskori hatalmi viszonyokon, rabszolgarendszeren alapuló jognak,

mely a gazdaságilag együttműködők jogait nem ismerte el, ráoktrojálása a mai szociális gazdaság életviszonyaira hisz látjuk, mint szorítja ki lépésről-lépésre a helyes jog a régi indigena jogot. A ma Európaszerte készülő általános magánjogi törvénykönyvek két hatalmas jog titáni harcát tárják fel; az eredmény nem kétes, a győzelem azé lesz, mely a kultúra, a humanizmus, az általános emberi boldogítás zászlóját bontotta ki.

«Sajátságos tévedés volt», mondja Földes Béla «Zur Lehre vom Einkommen» című munkájában, «a feudális bilincsek lerázása után a személyes szabadságot biztosító és az általános fejlődéssel összhangban álló intézmények helyett az absztrakt szabadságot proklamálni, és így az individuumok egymás közti harcát felidézve, végső sorban újra az alávetettséget létesíteni. *A jelen feladata abban áll, hogy szociális kötelekeket teremtsen, melyek a tisztán atomisztikus állapotokat felváltsák*».

Hogy ma ez sokkal nehezebben megy, mint ment volna az úrbéri kötelekek átalakítása által, mutatják a jelenkori kapkodó

szociálizálódási kísérletek, melyek ugyan, mint a szövetkezeti forma is, beválnak, de túlságosan absztrakt egyenlősítő hatásuknál fogva az értelmiségi elemet nem tudják felmelegíteni. Véleményem, hogy a társadalomnak nevelődnie kell előbb a szocializációra. Ennek pedig első feltétele a szociális morál felállítása. Ez ismét új kérdés, mely külön beható tanulmányozást igényel, ami feladatok körét meghaladja.

6. A fizetés és bér szerepe.

A munkajog általános magánjogi rendszerének felépítése nehéz is könnyű is. Nehéz akkor, ha az eddigi doctrinär tradicionális beosztást félve tisztelni akarjuk, miután benne ilyenek mint specifikus intézménynek semmi nyoma sincs. Az általános magánjog kötelmi részében találunk csak valami ilyesféle szabályozást, de ez, mint helyesen jegyzi meg Petrazicky, olyan benyomást tesz, mintha ma valami őskorszakbeli időből származó s előttünk ismeretlen alkatú lény fennmaradt csontvázát néznők. Ebbe a rövid lélekzetű kis őszintézménybe feküdjék bele a nagy munkajog rendszere? Hát biz ez nemcsak nehéz dolog már, hanem lehetetlen. De nehéz dolog megbarátkozni az alább mondanókkal is, pedig igaz és való voltuk oly mély meggyőződéssel tölt el, hogy abból egy tapodtat sem vagyok hajlandó engedni.

Figyelmemet megragadta ama körülmény, hogy pénz, fizetés, bér, és más egyéb tettelessen jav nem szükségletkielégítésre alkalmas tényező, hanem a javak azok, melyek akár közvetlenül a természet öléből, vagy pedig a specifikáció, az átalakítás proceszusa útján jutnak a fogyasztóhoz. Végeredményben az emberek esznek, isznak, laknak, ruházkodnak, erre csak a testi javak szolgálnak, s az embereknek csupán az a joguk, hogy ezeket — *követelhessék*. Mindezen testi javak azoknál vannak, kiknek kezében a termelési tényezők felhalmozvák, mely utóbbi fokozódó jelenség. Mindig kevesebben lesznek azok, kik ily feltételekkel rendelkeznek s mindig többen azok, kik ilyentől megfosztva, a társadalom munkából élő osztályának tagjaivá válnak. A vagyoni koncentráció azonban kulturális ideálunk érdekében igazolt. A tulajdonnak azon formája és jogrendjének azon sajátága, hogy megengedi korlátlan mennyiségű javnak felhalmozását egyesek tulajdonában, nem ítéhető el, mert a mai termelés társadalmi jellegével összhangban áll. Nincs helytelenebb, mint

hangoztatni a *vagyonkiegyenlítést*. Nem ez a cél, hanem a *jövedelemkiegyenlítés*. Az előbbi elv olyan, mintha arra törekednénk, és azt találnék ideálisan igaznak, hogy Pestről Budára mindenki a saját csónakján menjen át s ne a lánchídon, holott az előbbi bizonytalan és veszélyes, míg az utóbbi biztos és veszélytelen. Persze a szertelen individualizmus az előbbire törekszik s így azon író is, aki csak hiszi, hogy megértette a gazdaság új evolúcióját. Ilyen az, ki a birtokminimumot feltétlen igazságnak hirdeti. «A tulajdon alakjai különbözők a kultúra kezdetleges és előrehaladott stádiumaiban. Azok a gazdaság természete szerint változnak. A tulajdon fogalma nem merev, és változatlan; élénk tartalma van, átalakítja formáját is, a társadalmi élet minden változásával, s utóbbinak jelentőségteljes elemét, *jellegét* szolgáltatja.» (Földes Béla: «A tulajdonról».) Azon elv, mely a tulajdont uralja, a fejlődés általános parancsainak engedelmessé válik s odatendál, hogy a legcsekélyebb ellentállás útján a legnagyobb hasznot létesítse. A társadalmi fejlődés azon

most már elvitázhatatlan iránya, hogy az emberiséget mindinkább egyesítse, szerves összefüggésbe hozza, ugyanazon elven alapul, mint a Pikler Gyula által említett hipotézis az első emberek egyesüléséről a vadászat eredményének, mely egyéninél oly bizonytalan, állandóvá tételére. Ugyanezen elv jegyében áll a mai szocializáció jelensége. Az emberek azért egyesültek, hogy szükségleteiket jobban, biztosabban, és minél kevesebb munkával szerezzék meg, amint azt a kulturideál is igényli. Ez csak a technika minél több vívmányainak alkalmazása, minél több embernek munkamegosztásán alapuló s így intenzív működése által érhető el, ami pedig csak nagy vagyonnál lehetséges, s így ennek koncentrációja a kultúra által igazolt s helyes. S mintha valami igaz volna a Marx említette gazdasági erők automatikusságában is, mert íme a gazdasági haladás és a szabad verseny hatása alatt a nagy vagyon felszívja a kisebbet, s elvonván az emberektől a vagyont, maga kényszeríti őket a nagy gazdasági kötelékekbe állani, ahol már módjában áll a társadalomnak az összes társa-

dalmi vívmányokat felhasználni. A tulajdon tehát tényleg követi a termelési erők parancsait. De persze, hogy a gazdaság ezen szükségszerű hatása csak látszólag az, tényleg pedig teleologikus, mert genetikusan az emberi belátáson alapuló.

A vagyonok ily tömörülésével együtt jár a vagyontalan elem szaporodása, illetve az embereknek a munkából való megélhetésre utalása. De ekkor kell, hogy a viszonyt e két osztály között jól megértsük. Szemre elvesztette az ember munkássá válása által (akár szellemi, akár testi, akár hivatalnok, akár szolga, bérmunkás és napszámos az) a vagyont, és az arra való bármely ingeranciát. Azonban amint jól megfigyeltük azt, mit már mondtunk, hogy t. i. a megélhetés mégis csak a testi javakból veheti eszközeit, rögtön evidenssé válik, micsoda jellege van a fizetésnek és bérnek. Lényegileg *igény* tehát az, amit a hivatalnok és egyéb munkás kap ezáltal a képező vagyonra, feljogosítás arra, hogy a kapott és előmutatóra szóló értékpapír által egy bizonyos mennyiségű fogyasztási javat el-

vehessen, vagy mondjuk jogászilag, *megvehessen*. A pénz tehát nem egyéb, mint ilyen vételre feljogosító eszköz, mert hisz önmaga, legyen az akár aranyból, akár ezüsből, akár papírból készült, inconsummábilis, sem nem termel, sem meg nem emészthető. Evidens a munkáért járó ily materiális követelési jog akkor, ha a munkás természetben, a termék bizonyos hányadában kap kielégítést. A munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszonyok szabályozásáról szóló 1898. évi II. t.-c. 10. §-a szerint: Ha az aratási, hordási, cséplési, nyomtatási munkabért a szerződő felek a remélt termés bizonyos hányadrészében állapítják meg, akkor a szerződésben a munkabér vagylagosan ... súly szerinti mennyiségben vagy pedig készpénzben is megállapítandó».

Akárhogy vegyük is ezen jogviszonyt, az kétségtelen, hogy a munkás, de nem mindegyik, hanem a konkrét esetben ott *dolgozó* munkás igényt kapott a hozadékra, jogot kapott onnan elvenni, sőt, ha az épen nem eléggé megfelelő neki, fizetést követelhet, ami ismét csak azt akarja kifejezni, hogy

vehet máshol ilyent. Megerősíti ezt a szolgálat ingyenességellenes vélelme, amit polgári törvénykönyvünk tervezete már kiemel. Ha most már nézzük a nagy fizetésemelési mozgalmakat, melyek a hivatalnokok körében, és a nagy bérmozgalmakat, melyek a munkások tömegében észlelhetők, konstátálhatjuk, hogy az, amire a kívánság irányul, t. i. a pénz nagyobb mennyiségű kiszolgáltatása, *csak a közvetett dologra, az igény megvalósításának eszközére irányul*, vagyis egy rettenetes fikcióval el van terelve a társadalom elméje a nagy jogtól, melyet az imént hangsúlyoztunk. És ez a közvetettsége, elburkoltsága a nagy társadalmi igénynek, az, amely óriási alkalmat ad a vagyon birtokában levő osztálynak minden úton-módon a követelési jog nagyságát el-lensúlyozni, de sőt a társadalom ezen követelését kiküszöbölni. Amint a munka bevezető részében állítottuk, a kapitalista igyekszik az emberi munkaerőt minél pótolhatóbbá tenni a természeti erők, a gépek által és az alkalmazni szükségeltet minél hatályosabbá tenni a munkamegosztás és egyesítés

által, vagyis elkerülni igyekeznek a munkabért és fizetést, illetve még világosabban, mivel a munka a szerzési jogcím, minél inkább igyekeznek *kiküszöbölni a létező vagyponra való igényt* Ezzel a fizetési és bérmozgalmak egy új és tudományos közgazdasági tárgyalásra alkalmas formába vannak téve, ezzel tudatosan és a valódi cél, a termelési tényezőkre való ingerencia szempontjából lehet venni azokat. A termelés automatikussága tehát célozza a vagyonnélküli osztálynak behatását eliminálni; és ezt ma nagyon elérte.

Csak állításaim megerősítéséül idézem a következőket Herkner A., a munkásmozgalmak eme alapos ismerőjétől:

Alle Erhöhungen der Produktionskraft durch technisch-ökonomische Fortschritte tragen dazu bei... die Nachfrage nach Arbeit einzuschränken, die Arbeit zu entwerten und die industrielle Reservearmee zu vergrößern. So ergibt sich zum mindesten eine relative Abnahme der Nachfrage. Nun darf man aber durchaus nicht meinen, dass die Zukunft nicht im Stande

sei, uns noch mit beträchtlichen Erhöhungen der Productivkraft zu bescheeren. — Wollte man selbst das Gegentheil annehmen, so sind doch die bereits gemachten Erfindungen noch lange nicht überall verwertet. Wie viele Waaren werden noch handwerksmässig oder hausindustriell hergestellt, für welche die grossindustrielle Erzeugung sich längst als obiectiv überlegen herausgestellt hat. *So wird die Unzulänglichkeit unserer socialen Zustände zum Fluche der Technik und die Technik zum Fluche unserer socialen Zustände.*

Valóban ez átka a társadalomnak, mely azonban még fokozódik, a vele járó jelenség pedig nemcsak a munkás kisajátítása már, ez csak okozata egy újabb oknak, *a vagyoni elsáncolásnak, elszigetelődésnek.*

S ne gondoljuk, hogy ez a szellemi munkást nem éri. Itt vannak a számoló gépek, a csalhatatlan kassza, továbbá a többszörözést megengedő írógépek s egyéb automaták. Az, hogy itt mégsem oly nagy fokú az automatikusság, oka a mai szellemi pályára tódulásnak, melyet pedig szeretnek, kivált nálunk,

szeszélynek, valamely foglalkozás kényelmessége és tiszteletben részesülése iránti okokra visszavezetni. Hjah, úr akar lenni mindenki, szoktuk mondani. Ámde a tömegjelenségnek mindig komoly gazdasági alapja van, azt kicsinyléssel, úrhatnámsági váddal nem lehet eltüntetni.

Térjünk vissza az alapjelenséghez.

A tőkésosztály, én ez alatt mindig azokat is értem, kik a föld és egyéb természeti tényezőknek is tulajdonában vannak, mért is ideje volna már egy gyűjtő nevet találni erre, mert a tudományos tárgyalást a körülírások rendkívül megnehezítik, mondom, a tőkésosztály a társadalmi igény ezen közvetetségét kihasználja, a fizetést és bért a minimumra igyekszik leszorítani, mert ezzel a vagyonokból való részesedést s illetve arra való ingerenciát is csökkenti s ezt el is éri a növekvő munkakínálat által, mely úgy a testi, mint a szellemi munkájú proletariátus terjedése által támadt. Azzal, hogy pénzben nyer kielégítést a munka, nemcsak el van tolódvá a nagy elv, hogy a létező termelési tényezők eredményére, quoad létfontartás,

mindenkinek joga van, hanem részben hatá-
lyon kívül helyezve is. Talán az eddigiek
után nem lesz feltűnő és meglepő azon ki-
jelentésünk, hogy a pénz, a vagyon és a
munka szeparációja által *elvesztette kizáróla-
gosan csereeszköz jellegét* a mi kérdésünk
szempontjából ítélve. A javaknak javak általi
kicszerelésénél lehet ez a szerepe, ámbár itt
is óriási átalakulást fogunk látni, de már
azon tétel, hogy a fizetés és munkabér pénz-
beni kielégítésénél is a pénz csak csereesz-
köz, tarthatatlan; itt a pénz utalvány jellegé-
vel bir s szerepének még részletesebb ki-
mutatása végett lássuk a mai társadalmi test
struktúráját materialisztikus szempontból.
Eszerint az két osztályra: a vagyon birto-
kában levőkre és vagyontalanokra oszlik.
Vegyük, hogy tudatosan valamely ideális
okból történt a kettéválás, tegyük fel, hogy
a társadalom egyik része azt mondta: A tár-
sadalom rendje fentartásának, a gazdaság
közigazgatásának, a kultúra emelésének szá-
mos funkcióra van szüksége, melyek elinté-
zése lehetetlenné van téve, ha az illető szer-
vek gazdasági bajokkal, a termeléssel vol-

nának kénytelenek bíbelődni, mi átvesszük ennek gondját, ti elmehettek, majd mi kiadjuk nektek, ami materialis szükségleteiteket illeti s hogy tudjátok, mennyit fogyaszthattok, adunk a megfelelő mennyiségű javbárhól való elvételének feljogosításául társadalmi adóslevelet, mely előmutatóra szól s mindenki által elfogadandó, illetve általunk bármikor és bárhól beváltandó. A másik osztály ebbe beleegyezett és ezen társadalmi obligációt elnevezték *pénznek*.

A hypotezis feltárta a pénz mai szerepét a hivatalnokok és munkások álláspontjáról. Nem egyéb ez, mint a már hangoztatott követelési jog személyes, de egyúttal kényelmi és fényűzési cikkekre. A pénz sajátsága megengedi, hogy ezzel tetszése szerint vehessen bárki és akármit. Most már alkalmazva ezen teóriát, (mely azonban nagyon is nagy valószínűség s ez épen a baj, mert közvetetté, hozzáférhetetlenné tesz minden szükségleti javat,) az állami és egyéb hivatalnokra, látjuk, hogy fizetése nem egyéb, mint igény munkájáért a termelés konyhájából vehetni a szükségest. De ez nemcsak a jelenre áll.

Gondoskodva van arról is, hogy ő azt akkor is megteheti, ha már munkaképtelenné válik; vagyis: ma már jogot szerez a *munkája*, a *hivatala* által, hogy a jövőben *esetleg* fogyasztási tárgyat kapjon. Nevezzük ezen jogát *nyugdíjnak*. Persze, hogy azt mondhatná valaki, hisz ő ezt szerezte, ő befizetett a nyugdíjalapba, illetve az állam *kényszerrel*, önkényűleg levonta neki. Ha azonban látjuk, hogy a pénz csak obligációt testesít meg, akkor nyilvánvaló, hogy egy óriási fikcióval van dolgunk, t. i. mintha az volna a fontos, hogy a hivatalnok maga szerezze meg a nyugdíjat. Tudjuk, hogy ez távolról sem elég különben is, mert az állam kiegészíti, azonban mindez csak oportunistikus, de *helyes és munkára kényszerítő* modus, mert a valódi elv, mely minden sötétségen és absztrakt jogi konstrukción át kicsillan: az *ember, de a munkálkodó ember ellátása javakkal, míg csak él*. Minden a fizetés és a nyugdíjalaplétesítés tényében rejlő elv csak képzelem, mert valóban csak ama tény nyilvánul meg, hogy: Te munkás dolgozol a társadalomnak, tehát vehetsz, amit belátás-

szerűen óhajtasz, vagy: Te munkás dolgoztál, amíg bírtál s most a létező fogyasztási javakból és egyéb egyéni szükségletek kielégítésére szolgáló eszközökből végy annyit igénybe, amennyit biztos és gondtalan megélhetésed követel. Ez a faktum, minden egyéb csak fikció. Legjobban mutatja ezt ama eset, midőn a hivatalnok idő előtt munkaképtelenné válik, mikor tehát semmiféle fikció nem segít nekünk azon, hogy ki ne lássék a lóláb. De legjobban tűnik ki ezen tisztán a társadalmi szolidaritásból eredő szociális igény azon esetből, midőn a hivatalnok élete végéig állását betölteni képes és mondhatni, íróasztala mellől ragadja el a halál. Vájjon kinek gyűjtött itt nyugdíjat? Tudom, hogy bármely jogász kész erre a felelettel: ez többi társai javára esik. De a többi társ minden ember. Az igazi egyetemes társadalomtudomány kasztokat és szakokat nem ismer. Lényegileg bizony ama elv domborul ki itt is ismét, hogy nincs valódi összegyűjtött saját vagyon, hanem minden ilyen intézmény arra szolgál, hogy az embert munkára serkentse, minek fejében a társadalom

gondoskodni köteles ellátásáról, és erre való jogcím nyújtásáról.

Kérdés, hogy eme analízációnknak mi a célja? Hisz igaz, hogy a víz is felbontható még tovább elemeire, de a közönséges életben épen nem szükséges visszamenni azokra s így például nevetséges hatású állítás volna az, hogy nem a víz az, ami árvíz alakjában elönti a tájakat, hanem a H_2O óriási mennyisége. Igen ám, de a vegyészre nézve épen ez a fontos, tehát minden tárgyalásnak bizonyos szempontok szerint kell történnie. A társadalmi kérdéseknél már a biológikus elmélet óta szinte szükségszerű lőn visszamenni az emberi szervezetre és a szociális kérdés taglalásánál annak anyagi szükségleteire, így tehát magától értetődő dolog, hogy a jogintézmények kutatásánál nem állhatunk meg azok mesterkélt formái előtt, hanem fel kell tárni alapjaikat. Kétségtelen pedig e szempontból, hogy igazi célja a fizetésnek, a honoráriumnak, a munkabérnek s más egyéb testetlen vagyoni dolgoknak, hogy ezek segítségével a szükséglet kielégítési

módja lehetővé tétessék. Így láttuk ezt a hivatásos foglalkozásnál.

Nos hát ugyanezen elv térhódítása látszik az igazi fizikai munkájú embereknél is. — Figyelembe véve azt, hogy a termelési tényezők birtokában levő osztály csak általa kibocsátott bemutatóra szóló adóslevelek által hajlandó a nagy megélhetési igényt realizálni, vagyis itt a szerzett jogok sérelemnélkülisége végetti opportunisztikus intézmény létesült, kérdés, mikép törjön utat magauak a fenti nagy abszolút igazságú eszme itt is, miként már az állami és nagyipari és egyéb vállalatoknál megvalósult. Mikép lehet itt ily igényeket akkumulálni, mert ez a csekély munkabér miatt azon opportunisztikus módon, ama fikcióval, mint fent, hivatalnoknál, hogy t. i. létesítettünk egy ily eszmét jogilag plauzibilissé tevő intézményt, a nyugdíjat, a bérmunkás-osztálynál nem lehetséges. Viszont az is kétségtelen, hogy munkás és munkás között akár testi, akár szellemi, nincs különbség a tekintetben, hogy a termelési tényezőknek nincs birtokában s így közvetlenül meg nem szeresheti termékeiket.

Pedig kell, hogy a közönséges gazdasági munkás is jogot kapjon az élet minden körülményei között javak megszerzésére s kivált azokra, melyek elsőrendű szükségletek kielégítésére szolgálnak. A jelenre lehetővé van téve ez bér alakjában, de a munkanélküliség, a keresetképtelenség, az aggkor, a betegség eseteire nincs megadva eme nagy szociális igény realizálásának módja. Ezt a hiányt akarja pótolni a szociálpolitikai törvényekben már létesült biztosítás intézménye. Ez akarja lehetővé tenni, hogy a bér-munkásokra nézve is megvalósíthatóvá váljék a nagy elv, hogy minden embernek követelési joga van a létező vagyon termékeire egyéniségéhez mérten, teljesen függetlenül attól, hogy *tényleg* teljesít-e valamely munkát. Tudjuk, hogy a bér oly csekély, hogy ennél nem lehet az elvet oly szépen eltakarni, mint a hivatásos osztálynál, ahol nagyobb mennyiségű előmutatóra szóló obligációt oszt ki a termelő osztály. Miképp segít most már ezen a jog evolúciója?

Ex lege minden munkabérszerződéshez egy kis pluszt csap a bérhez, a biztosítási

díj alakjában, ami nem egyéb, mint a következőknek kimondása az állam részéről: A munkás nem kap annyi igényre való felváltásra alkalmas eszközt, hogy megélhesen akkor is, ha nem dolgozhatik. Pedig ő róla is gondoskodni kell, nem lehet a munka nélkül álló embertől, akár mily ok legyen az, amely ezt involválta — kivéve restség, munkakerülés eseteit, — elvonni az életfentartásra szükséges feltételeket. — Tehát fokozom kényszerrel ezen igényt, követelem, hogy a munkaadó több utalványt adjon, mint eddig, mert ma nincs biztosítva (!) a társadalom munkájából élő osztályának a vagyona való kellő igénye. Úgy a nyugdíjnak, miként a *biztosításnak* célja, *biztosítani* a társadalom ezen osztályának a termelés nagy konyhájából való részesedést. Mily öntudatosan használhatjuk most már ezen szót: «*biztosítás*» s mily evidenssé válik most már a bér, a fizetés fikciója. — És mik a jóléti intézmények? A társadalom a morális kényszere folytán ily jog elismerése hiányában önkényt meghajol a fenti nagy elv előtt. Kioszt ily utalványokat, sőt közvetlenül

is ad szükségleti javakat, elvetve még a szolgáltatás és ellenszolgáltatás jogi formulájába bújtatást, a pénzosztogatást. De az állam nem elégszik meg eme spontán nyújtással, hanem folytatja módszerét, gyarapítja a követelési jogot, ha már ilyen jelleget öltött az egész társadalmi élet a pénz hatása alatt. *Óriási nagy szociális igényvagyoni létesít* mindenféle úton-módon, vagyis mindenkinek biztosítani akarja a mai individualisztikus vagyoni rendszer mellett a javak fogyasztását. A 3% országos betegápolási pótdadó is csak közvetett elburkolt kijelentése annak, hogy az állam, vagy mondjuk a társadalom, elvesz a létező vagyonból a kórházakat betöltő szegények ápolása és fentartása végett annyit, amennyi csak a vagyonosok nagyobb megrövidítésének elkerülése mellett lehetséges. A 3% adót a polgár fizeti és az állam «vesz» rajta mindeffélét, ami szükséges. Igen, de mi ez a *vételi* Nem egyéb, mint beváltása a beszedett obligációnak. Lényegileg az állam a bevételnél nem ad semmit, csak *visszaad*. Ezen adó kitűnő módus arra nézve, hogy

az általunk hangoztatott elv egyénileg érezhetővé ne váljék. A pénz rendkívüli oszthatósága és forgalmi képessége alkalmas eszköz, hogy a bevásárlás által az elvétel, mely csak bizonyos egyénektől történhetik, szétosztassák, mert ama egyének, kik ilyent eladtak, a kapott pénzzel quasi cessiót kaptak. Ugyanígy vagyunk a biztosítási díjakkal is. Ezeknek is célja, hogy az egyén ne érezze meg a szociális teher, mert különben adandó esetben vagyona elveszne. Tehát ez ismét modus arra, hogy az ily teher társadalmilag szétosztassák. Vájjon mivé törpül most már ama érv, hogy a betegség elleni és más egyéb biztosításnál a munkás járul Vs-adal a díjhoz, ámbár a balesetbiztosítás Németországban egészen a munkaadóra hárul. Itt első sorban is evidens, hogy a bér egy bizonyos minimumon alul a Lassalle-féle vasbértörvény értelmében, melyben van sok igazság, le nem szállhat. A munkás jól tudja, mennyi kell a megélhetésre szükséges feltételek megszerzésére, mennyit követel a standard of life. A biztosítási díjban foglalt járulékot tehát a létminimum nyo-

mása alatt, hol minden kereslet és kínálat hatása megszűnik, minden munkás a munkabérhez számítja és azzal emeli igényét. Vagy jól van, igaz, a munkás fizeti a $\frac{2}{3}$ -ot. Dehát a munkás honnan veszi ezt, ki adta neki? Nem a munkaadó? Node kár ily szörszálhasogatással foglalkozni is.

Vájjon azt hisszük, hogy a termelési tényezők birtokában levő osztály nem érzi eme szociális igényterhet? Oh nagyon, sőt ellenszereiről is gondoskodik; a szociális igényszaporodást, mely testetlen dolgokban, követelésekben kondenzálódik, ellensúlyozni igyekszik a *pénz értékének csökkentése által*, vagyis többet követel a fogyasztható javakért. Az állam adót s biztosítási díjat ró reá és erre a tőkés azzal felel a fogyasztónak: Hjah, sok a teher, fel kell emelni az árt. S tény, hogy az kitűnő eszköz a társadalmi igények *ellevő képességének csökkentésére*, mert ez mindig valamely törvényileg szabályozott pénzmennyiségben kifejeztetvén, nem követheti oly könnyen az áru árhulámzásait, illetve emelkedését. De ez kifejezésre jut a munkásosztály részéről is. Az

sem hallgat, s hogy többet ne mondjak, a hivatalnokok ama követelése, hogy fizetés-felemelésben részesüljenek, mert minden *megdrágul*, mit fejez ki? Kétségtelenül azt, hogy a termelési tényezők birtokában levő osztály többet követel az áruért. Ezt pedig csak fizetésfelemelés által lehet s kell is, ellensúlyozni, mert a hivatalnok nem tehet arról, hogy a másik osztály devalválja a pénz értékét. Valóban tehát csak optikai csalódás az egész drágulás és fizetésfelemelési jelenség, vagyis mindezek dacára marad az árú mennyisége és minősége a régi, sőt addig is, míg az állam meggondolja magát, s felemeli a fizetést, a termelő osztályra kedvezőbb.

Kétségtelen mindezekből, hogy a hivatalnoki és a bér munkás-osztály létesülésével a pénz elvesztette régi szerepét, csereeszköz mivoltát, s ez csak a másik osztálynál a javak vétele és eladásánál marad, de itt is rá fogunk mutatni a pénz egy új köntösére s vele az *eladósodás* is érdekes színben fog feltűnni. De erről máskor szólnunk.

Lássuk, mikép van ezen nagy elv nálunk

megvalósítva. Hát bizony nagyon kezdetlegesen még, de elég az, hogy meg van kezdve.

Az 1891. évi XIV. t.-c. (az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről) 22-ik §-a szerint: A kötelezett pénztári tagok járulékait... *a munkaadó köteles fizetni*, olykép azonban, hogy a járulékok egyharmadrészét *sajátjából* köteles fedezni, kétharmadrészét pedig a kötelezett biztosított tag béréből vagy fizetéséből *levonhatja*. Ha a munkaadó ezen járulékot a fizetés illetve bérkifizetésre nézve szokásban levő időpontban nem vonta volna le, későbbben ezen részletet csak annyiban vonhatja le, amennyiben a fizetés, illetve bér esedékessé válása óta egy hó még nem múlt el. A munkaadó és alkalmazottja között ezen intézkedéssel ellenkező szerződések, amennyiben az *alkalmazottra* nézve hátrányt hárítanak, tilosak és érvénytelenek. — A tanoncok, gyakornokok és más olyan személyekért, kik be nem fejezett kiképzésük miatt bért vagy fizetést épen nem vagy a szokásosnál csekélyebbet húznak... az egész já-

mulékokat a munkaadó sajátjából tartozik fedezni.

A 26. §. szerint: a munkaadó köteles minden nála alkalmazott, biztosításra kötelezett egyént... bejelenteni. A bejelentés elmulasztása esetében a munkaadó az ezen kihágás sért reá szabandó büntetésen felül tartozik a munkába lépés napjától a bejelentés tényleges megtörténtéig, illetve a bejelentés elmulasztásának megállapításáig terjedő időre eső járulékokat sajátjából befizetni és ezenkívül a bejelenteni elmulasztott, biztosítandónak a bejelentés előtt netalán betegségéből eredő költségeket, valamint az eljárási költségeket is megtéríteni.

Az 1900. évi XVI. t.-c. (a gazdasági munkás és cselédpénztárról) még tovább megy, mert kimondja, hogy baleset esetében a munkás munkaképtelensége egész tartama alatt havi 10 kor. rokkantság esetén élete fogytáig havi 10 kor., és 65 éves életéve eléérésekor egyszerre 100 koronát kap a további segély iránti igény épségben maradása mellett, halála esetére pedig családja egy öszszegű segélyre tarthat igényt, «mely 270 ko-

ronáig emelkedhetik, sőt ha háromnál több kiskorú gyermek maradt, több segély is adható ».

Nem akarjuk ama számos tételes s így a tudományos vizsgálódásra szükséges generalizációnak ártó intézkedést felsorolni, amely a munkások anyagi szükségletei ki-elégítésére szolgál, hanem konstatáljuk, hogy törvényhozásunk már jóakarattal kezeli a nagy elvet.

Nem mellőzhetjük rámutatni a német törvényhozás e nemű szociálpolitikai intézményeire:

Ott már a baleset, a betegség, a munkaképtelenség és az aggkor esetére való biztosítás megvalósult és az özvegyek és árvák biztosítása már idők kérdése, legnehezebb azonban a munkanélküliség esetére az ellátásról való gondolkodás. Ezen legutóbbi azért késik, mert azzal teljessen bevallottá válna az elv, hogy a társadalom kötelessége minden esetre provideálni tagjairól. Pedig ez is megvalósításra vár.

Balesetnél a munkaadók fizetik az egész összeget, ami utólag a bér nagyságához és

az üzemnek veszélyességéhez mért reparatírozás által történik. Figyelembe véve a standard of life követelményeit, kár még szót is szaporítani annak kimutatására, hogy ezt egészen a munkaadó, illetve végső sorban a termelési költségekbe való beszámítás és az ehhez irányított ármegállapítás folytán a társadalom viseli. Hogy mit jelent ama körülmény, mely szerint az egyéb biztosításnál az $\frac{1}{3}$ vagy $\frac{2}{3}$ díjat a munkás béréből levonja a munkaadó, szintén jeleztük.

Látjuk ama nagy jelenséget, mely eme törvényekben lappang, s be kell vallanunk, hogy bizony ez *szerezett jogokat sért, de úgy, hogy ezen sérelmet szétosztja az egész társadalomra* és így magára a munkásra is, aki mint fogyasztó szintén hozzájárulni kénytelen az áru árában.

Sejtük ezt maguk a törvényhozók is. Az első német munkásbiztosítási törvényjavaslat indokolása a következőket mondja:

Das Bedenken, dass in die Gesetzgebung, wenn sie dieses Ziel (dass der Staat nicht als eine lediglich zum Schutze der besser situirten Klassen der Gesellschaft dienende

Institution ist) verfolge, ein *socialistisches* Element eingeführt werde, darf von der Betretung dieses Weges nicht abhalten. Soweit dies wirklich der Fall, handelt es sich nicht um etwas ganz Neues, sondern nur um eine Weiterentwicklung der aus der christlichen Gesittung erwachsenen modernen Staatsidee, nach welcher dem Staate neben der *defensiven*, auf dem Schutz der bestehenden Rechte abzielenden, auch die Aufgabe obliegt, durch zweckmässige Einrichtungen und durch Verwendung der zu seiner Verfügung stehenden Mittel der *Gesamtheit* das Wohlergehen aller seiner Mitglieder und namentlich der schwachen und hilfsbedürftigen *positiv* zu fördern. (Dr. Alfred Manes: «Die Arbeiterversicherung»).

De legjobban tudta, mi készül ezen oly ártatlannak látszó intézményekben, a lángelméjű Bismarck, ki követelte, hogy a szociális újjászervezés ne egyszerre történjék, mert akkor a társadalom az előtte álló nagy feladattól visszarettenne. Szóval, miként a tényleg létesült intézmény is szétosztva érvényesül, úgy a megvalósítás is fokozató-

san történjék a biztosítás különböző nemeire nézve, úgy hogy ne legyen meg a látszata annak, ami valóban történik, t. i. a szerzett jogok közvetett és fokozatos megsértésének, illetve helyesebben kisajátításának. Ez abban a pillanatban, amint a munkás megélhetése az igények által biztosítva lesz, eléri tetőpontját. *Ezen stádium elérésének nem kritériuma az, hogy a vagyon a magánkézből kimenjen, hanem odavisz, hogy a szociális igényvagyton oly fokú lesz, hogy az általa megvehető javak egyenlők lesznek azokkal, melyeket a termelési feltételek tulajdonosai maguknak hagyhatnak.* És ezen a fokon a vagyon bírása elveszti csábító erejét, mert akkor, midőn az igények mint egy *nagy társadalmi haszonélvezeti szolgálat terhelik a vagyoni, a munkássá, a vagyontalanná válás nem lesz bukás, esés, hanem oly mellékes jelentőségű dolog, mint mikor a vállalat tulajdonosa részvénytársasággá változtatva azt, annak igazgatójává válván. S amint a jog nem biztosítja a vagyon elérésében azon óriási előnyöket, melyeket ma látunk, megszűnik a nagy érdekhajászat is, mert a vagyon*

megszerzése a szociális igények egész halmazát idézi elő ex lege.

Ha megértettük eme nagy evolúciót, akkor már nem nehéz a munkajog, mint általános magánjogi intézmény felépítése. Jogilag konstruálni kell ezen igényt akár mint szociális szolgáltatást, akár mint valami specifikus jogintézményt, külön elnevezést teremtve, de mindenesetre a magánjogban. Minő neveltség eme nagy átalakulás felölelésére a mai köztelmi jogi munkabérszerződést megtartani. Hisz a munkajog ugyanazon jogintézményeket követeli, mint a vagyoni jog, de saját specifikus alkotásait. — Követel személyjogot, melyben a munkavállalásra való képesség legyen szabályozva, miként a vagyonosokra nézve a vagyoni jogi cselekvési képességnél látjuk ezt. De míg itt a 24 év a határ, kivéve nagykorúsítást, mikor előbb és kiskorúságmeghosszabbítást, mikor később áll be, addig a munkára nézve az egyes foglalkozások, de a testi alkat szerint az például 16 évnél később, ha gyenge, de előbb is, ha erős, megengedhető. S miként ott, a vagyoni védelmére, a gyámhatóság, úgy itt a

munkás személyi javai védelmére az iparfelügyelőségből kiépítendő gyámjog létesítendő, hol a munkaidő is szabályozást nyerjen elvben. Miként a dologi jogban az ingatlan átruházásai telekkönyvileg kitüntetendők, úgy, hogy a köz minden talpalatnyi teret evidenciában tart, úgy minden személyt illető munkaviszony nyilvántartása is elvileg kifejezésre jusson. Valamint a dologi jog zálogjoga, úgy a szociális igény vagy annak hitelviszonyai, zálogbantartási módjuk az általános magánjog által, nem pedig, mint ma a végrehajtási törvény által, elvben szabályozandók. Miként a kötelmi jogban a dolgokra vonatkozó szerződések, úgy a munkaviszonyok jogügyleteinek megkötési módjai előírandók. Valamint a vagyonra vonatkozó egyesülések, jogi személy, societas, úgy a gazdái kötelékben való egyesülés, mint ilyen kiépítendő s miként a dologi ügyletekre, úgy a munkaviszonyokra vonatkozó közvetítés specifikusan szabályozandó, s így tovább. Azt pedig már láttuk, miként a munkajogban egy különleges, az örökjogot pótló intézmény: a biztosítás és nyugdíj létesül,

s hogy a hagyományt is helyettesíti a munkás elhalálozása esetére járó 100 korona s más egyéb szociális részesítés.

Íme a munkajog mily önálló óriási nagy jogrendszer, melyet ilyennek felismerni a jogászok legelső és legsürgősebb feladata, mert ezután nem lesz nehéz azt tovább fejleszteni és a *vagyon és munka közötti szolidaritást, mely ma csak ösztönszerűen, lap-pangva teng, felfedni,*

E helyett mit tapasztalunk ma? Tudomásul vette-e a mai általános magánjog a munkajogát a munkásbiztosítási intézményt legalább incidentaliter is? Nagyon lehangoltan kell beismernünk, hogy — igen. De akkor miért e levertség, hisz még ujjongni kellene.

Feleljenek erre az általános polgári törvénykönyv tervezetének következő szakaszai:

1605. §. Állandóan alkalmazott munkavállaló azáltal sem veszti el a munkadíjhoz való jogát, hogy saját személyében fekvő okból, de hibáján kívül aránylag nem hosszú időn át a szolgálattételben akadályozva van. Munkadíjába azonban betudandó, amit a szolgálattételt akadályozó körülmény foly-

tán életfentartására máshonnan, nevezetesen biztosító-intézettől vagy betegsegélyző-pénztártól kap.

1608. §. Amennyiben a munkavállaló gyógyításáról és ápolásáról betegsegélyző-pénztár vagy biztosító-intézet gondoskodik, vagy a temetési költséget ily pénztár vagy intézet viseli, az 1606. és 1607. §-ok (melyek a munkaadóra hárítják e kötelességeket) nem nyerne alkalmazást.

Nem ezen rendelkezések érdemi helyesége az, ami bennünket lehangol. Nagyon helyes, hogy a munkaadó egyénileg ne viselje ezen terheket, ha a biztosítás által az elintézés nyer. De miért emlékezik meg a magánjog akkor a munkásbiztosítás és betegsegélyző-pénztár intézményéről, mikor csak a munkaadó érdekei megvédéséről van szó? Soha eklatánsabb nem volt Menger Antal ama szemrehányása, hogy a mai magánjog csak a vagyonnal bírók érdekeit tartja szem előtt. Az nem jut eszébe a törvénynek, hogy elvben kimondja a munkaadó ama kötelességét, amely a közigazgatásba utalt szociálpolitikai törvényekben már megvalósult,

hogy t. i, a munkás biztosítandó minden balesetből, betegségből stb. származó baj ellen. A szolgálati szerződés csak ridegen a következőket mondja az 1600. §-ban: A szolgálati szerződés által az egyik fél (a munkavállaló) a másiknak háztartásában, gazdaságában vagy üzlete körében teljesítendő valamely szolgálatra, a másik fél (a munkaadó) a kikötött munkadíj fizetésére kötelezi magát. Ez az egész. Dehogy tenné még hozzá: és feladata a munkást baleset stb. ellen biztosítani. Ezt, mint kötelességet, nem mondja ki semmiért sem elvben. De már mikor a munkaadó érdekeiről van szó, mint láttuk az 1605. és 1608. §-okban, akkor egyszerre csak tudja, hogy van ily intézmény. Ennek kimondása pedig az első lépés a munkajog-általános alapelvei, főszabályai, általános rendelkezései, mint a számos speciális törvény-cikkek leszűrődéseihez, ami pedig feltétele az egész jogrendszer szisztematikus felépítésének.

7. Az individualisztikus és szociális magánjog viszonya.

Visszatérés a gazdasághoz és annak szellemében való kiépítése a jognak a jelző: «Mensura debet esse homogena mensurato.» A termelés társas munkamegosztásos jellege megfelelő társasjogot és a dologi és munkajog közötti megkülönböztetést követeli, csak a szociális érzésű jog lehet szabályozója a szociális termelési rendszernek, de ott, ahol még individualisztikus a termelés, fentartandó a régi jog.

Individualisztikus, szociális és szociálisztikus jog kifejezéseit annyiszor használjuk anélkül, hogy még megkísértettük volna meghatározni jelentésüket és feltártuk volna a bennük rejlő és őket egymástól megkülönböztető tulajdonságukat. Lássnk most ezeket.

Individualisztikus jog az, amely a gazdaságilag egybe nem kapcsolt egyének élet-

viszonyait szabályozza. Alapfeltétele oly termelési rendszer, melyben az egyén még nem tette össze erejét a máséval, hanem maga termel izoláltan és ha van is árúcsere, ez jelentőségtelen, a termelés egyéni, de általános és így minden szükségleti cikke kiterjedő voltánál fogva nincs forgalmi kényszer, a munkamegosztás hiányozván, nincs ama ráutaltság a társadalomra és a munkából élők oly sépara ti oja a vagyontól, mint ma látjuk. Szemlélhető ez kissé egy parasztgazdaságnál, hol az ember maga műveli földjét, annak hozadékából él, maga áztatja a kenderet, hogy belőle fonalat fonjon rokkáján s legfeljebb a szomszéd szövőnél megszöveti, s így tovább. Szóval, a gazdaság főtenyezője az egyén s az árúcsérének és munkamegosztásnak nincs még a társadalmat érintő hatása. Igaz, hogy a patriarchális termelés, a családtagok közreműködése már az egyéni termelést családívá változtatja, de a családtagok nem bántják az atya hatalmi jogkörét, hisz tudják, hogy ő érettük dolgozik, fárad, így tehát a patriarchális termelési rendszer is még individualisztikus jogot tűr, mert az

individuum *spontan gondoskodik* családbeli tagjairól, s nem hatja át őt úgy az egoizmus, hogy ellenük dolgozna, őket megfosztaná a részesedéstől. Érdekes ez, mert ha az egyén így önkényt akarná cselekvését korlátozni nagyobb összeműködési csoportnál, ha ott is a tagok érdekei a gazdaságot intéző egyén becsületességében, kötelességérzetében, jószívűségében teljes garanciát találnának, senkinek sem jutna eszébe őt korlátozni működésében. Vagyis az individualisztikus jog még a legtársasabb gazdálkodás, a legbonyolultabb munkamegosztás és árucserénél is megmaradhatna, ha az individuum önkényes teljesen kifejlődött morális és konvencionális, minden kényszert nélkülöző szabályoknak hódolna. — Ennek óriási jelentősége van, mert akkor nem kellene a jog fejlődésének egy körforgást véggeznie, hogy a kényszer, a parancs uralma után visszatérjen a társadalom a szabad ténykedés és viselkedés állapotába.

Ha az individualisztikus jog az izolált termelés kora, akkor a szociálisztikus ama korszaké, melyben a *societas*, a társadalom a

termelő szerv, egy organikus kötelék, mely az egész világot összefogja, melyben a rendelkezést csak az összakarat végzi el, s az *egyén* csak mint társadalmi tag jöhet figyelembe, vagyis a szabályozás ő reá mint *tagra*, ki mellett millió más hasonérdekű is van, lehet figyelemmel. Az individualisztikus jog az individuumból, a szociálisztikus a társadalomból indul ki. Az egyénnek nincsenek itt saját speciális külön jogai, hanem a társadalmi jog az ő joga is, s csak ami jó a társadalomra nézve, az terjed ki reá is, és ami rossz a társadalomra nézve, attól óvják meg őt is. Ezen szempont ama általános elveknek a kifejezője, hogy *minél több* ember boldogítása a cél, nem pedig az egyes ember minél nagyobb részesítése. Persze, hogy végső elemzésben megint csak az egyének összessége a társadalom, tehát amit az egyéneknek egymással nem ellentétes külön érdekei, de megtisztult és abszolúte helyes külön érdekei, melyek a többi tag helyzetét nem rosszabbítják, követelnek, válik társadalmi joggá. A *kölcsönösség* elve az alapja a társadalmi, szociálisztikus jognak. Nem

kommunisztikus az, mert nem önkényes igazgató szerv, hanem az összes egyének akaratát érvényesülni engedő politikai structura az általános választói jogon alapuló parlament létesíti az ily jogot.

E két jogrendszer között adva van az oly állapot, midőn, mint ma is, a kötelékek már, de az egyén is még jelentőséggel bír, s külön létet követel, mert a termelés eredménye hol társas összeműködésnek, de hol egyéni ténykedésnek köszöni létét. Oly jogállapotot követel ez, melyben az egyén külön érdekei és a gazdaságilag összeműködők közös érdekei védelmet igényelnek. Ezt sajátosan szociális jognak neveztük el, de épenséggel nem állítom, hogy ez jó kifejezés, mert ez, ha akarom etymologice is a szociálistikus-sal egyértelmű; nincs kizárva épen azért, hogy a mai jog karakterének megjelölésére más kifejezést fogunk találni, pl. szolidáris magánjog és akkor nem is lesz oly feltűnő ezen *contradictio in adjecto*: szociális — magán — jog, sőt pláne szociálistikus magánjog. Még pályamunkámban apodictice mondtam, hogy sem az individualisz-

tikus, sem a szociálistikus magánjog nem helyes, hanem a szociális magánjog, de időközben meggyőződtem, hogy szociálistikus magánjog fából készült vaskarika: és szociális jog elnevezése sem fedi a mai törekvést.

A helyes kifejezés volna tehát: szolidáris magánjog.

A szolidarizmus neve alatt mozgalom támadt Franciaországban, mely átvette Leroy és Bastiat elméletét és propagálta. Ezek szerint pedig a szolidarizmus anynyiban különbözik a szocializmustól, hogy meg akarja tartani a mai jogot, kivált a magántulajdont, az örökösödési jogot, a szerződési szabadságot, de a belőlük származó bajok elhárítására törekszik azáltal, hogy az erőseket és gyengéket a szabad asszociáció ezer kötelékével összefűzi. Megengedi, sőt követeli az állam intervencióját ott, ahol a munka szabályozása, a munkás testi erejének, épségének, életének védelme, családaról való gondoskodása ingerenciát igényel. Hívei Ruskin, Tolstoj, Carlyle körül csoportosulnak, de programmjuknak egyébkénti

határozatlansága okozta, hogy eddig még a tudományos közgazdák között híveket nem toborzott. (Charles Gide: *Système d'économie politique.*) Körülbelül ugyanazt követelik, mit a katheder-szociálisták, kik alatt az 1872-ben Gneist elnöklete alatt összeült 25 professzort értik. Véleményem az, hogy tehát a szolidarizmus, illetve szolidáris jog kifejezés sokkal jobban fedné a ma megnyilvánuló szociálpolitikainak nevezett törvényhozási mozgalmat. Dehát hajoljunk meg a már elfogadott terminus-technikus előtt.

Mondhatjuk tehát, hogy jobb kifejezés hiányában a «szociális» magánjog specifikus elnevezése a mai jognak, mely individualisztikus és szocialisztikus jogelveket felölelő.

Szóval, azok *dualizmusa* a helyes szempont, de szisztematikus szétválasztásától tartózkodni kell, sőt igyekezni kell egy *heterogen magánjoggá* fejleszteni, nem kell őrizni a magánjog individualisztikus szellemét, de nem kell követelni általános szociális karakterét.

Mikép lehetséges ez? Érezzük, hogy a formai tökélynek élő jogtudósok ez ellen

fellázadnak, abszurdumnak tartják, hogy a jognak ne legyenek sablonjai, dogmái, melyeknek formájába kell belepréselni az életviszonyokat, mint egy Prokrustes ágyba és a gazdaság organikus követelményeit lenyesni, ha nem férnek beléjük, vagy hozzájuk toldani fikciókkal, ha nagyon is kis tért foglalnak el már. A jog a praktikus élet tényezője, itt nem lehet meghatározott szisztémákhoz, formákhoz, dogmákhoz ragaszkodni.

Kimutatjuk, hogy két jog oly összeütközése és megalkuvása, és később egymásba folyása, mint itt az individualisztikus és a szociális jog, illetve a vagyoni és munkajog között tapasztalható, nem új dolog. Tesszük pedig ezt azért, hogy kitűnjék, hogy ez épen nem incidentális, tudománytalan és minden törvényszerűségnélküli mozgalom. — Erre nézve felhasználjuk Maine Summer Henriknek: «A jog őskora» című munkáját, melyet Pulszky Ágost a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából angolból lefordított magyarra.

Maine mindenekelőtt felállítja ama tételt, hogy a társadalmi szükségletek s a társa-

dalmi közvélemény a jogot többé-kevésbé mindig megelőzik. — Ami a tényezőket illeti, melyek a jognak a társadalommal való összhangba hozását közvetítik, ezekre nézve eléggé általános tételt lehet felállítani: számszerint három ily eszközt ismerünk: a *jogképzelmet* (fikció), a *jogméltányosságó* (sequitas) és a *törvényhozást*. — Ezeknek történeti rendje pedig épen az, amelyben az imént felsoroltuk. — Először jön a fikció, azután az æquitas és végül a törvény. — Kettejük néha együttesen is működik, de arra, hogy feltűnésük sorrendje megváltozva, vagy megfordítva következett volna be, esetet nem ismerünk... «Részemről» úgy hiszem — úgymond Maine — mindenütt régibb az orvosló jogméltányosság, az orvosló törvényhozásnál. Mi a jogképzelem, sőt minden oly feltevés kifejezésére használjuk, amely azon ténytet akarja el, vagy akarja eltakarni, hogy valamely jogszabály módosítást szenvedett, amidőn betűje változatlan maradt, hatálya pedig módosult. *A tény az, hogy a jog teljesen megváltozott, a képzelem pedig az, hogy*

olyan maradt, aminő mindig volt. Könnyű egyébiránt átlátni, hogy miért felelnek meg a képzelmek minden alapjaikban kizárólag a társadalom gyermekkorának. — Kielégítik ezek javításra törekvése vágyait, amelyek teljesen sohasem hiányoznak, de nem sértik egyúttal a változtatás iránt folyvást fennálló előítéletes ellenszenvet. A társadalmi haladás bizonyos fokán megbecsülhetetlen segédeszközök a jog merevségének legyőzésére ... de szintoly könnyelműség volna egyetérteni azon elméleti férfiakkal, akik tisztában lévén azzal, hogy a jogsérelmeknek volt bizonyos hasznuk, azoknak a jogrendszerben való megörökítését sürgetik... de a jogtudomány jelen állapotához nem méltó (!), oly durva eszközök által, minők a jogképzelmek, törekedni egy elismerten jótékony célnak elérésére. *Artatlanoknak nem tekinthető semmi oly szabálytalanság, mely a jog megértéséi megnehezíti* vagy összhangzatos rendszerét gátolja. Már pedig egyéb hátrányok mellett a jogképzelmek az egyöntetű osztályozást leginkább nehezítik. Oly szabály szerepel ezen esetben a rend-

szerben, mely már csak pusztá üres külsőség (!). *Tényleg alá van már régóta ásva s színe alatt más új szabály lappang.* Innen támad azután az a nehézség: valljon a tényleg hatályban levő szabály valóságos, vagy látszólagos helyére tétessék-e?

A másik eszköz, amely által a jognak a társadalmi szükségletekhez való alkalmazkodása előmozdítatik, jogméltányosságnak nevezhető, értve e szó alatt a szabályok oly összegét, mely az eredeti polgári jog mellett létezik, attól különböző elveken (!) alapszik és magának a polgári jog felett — amaz elvekben rejlő valamely felsőbb rendű szentség folytán — esetleg elsőbbséget vindicál. Mind a római praetorok, mind az angol kancellárok jogméltányossága annyiban különbözik a jogképzelmektől, melyek minden esetben megelőzték, hogy a jogméltányosságnál a törvénnyel való összeütközés már nyílt és bevallott...

A törvényhozás a javító tényezők között az utolsó helyen áll.

Ezután tényekkel bebizonyítja Maine azon tételét, hogy a méltányosság neve alatt lap-

pangó új szabályok mily igényt tartanak a régibb jog kiszorítására.

Ugyanis, ha tanulmányozzuk Róma történetét, meglep bennünket ama körülmény, hogy a köztársaság sorsára minő rendkívüli mérvben gyakorolt hatást az idegeneknek tartózkodása ott. — Beltörténete alig állt egyébből, mint a szívós nemzet és az idegen népesség közötti harcok emlékéből. — A római köztársaság első szakában a peregrinusok feltétlen kizárásának elve a polgári jogot áthatotta épen úgy, mint a politikai alkotmányt. A peregrinus nem részesülhetett a magánjog jogosítványaiban, nem lehetett nexumban és a *ius connubii* és *commercii*-t nélkülözte. De Rómának sem érdeke, sem biztonsága nem engedte, hogy az idegenek teljesen jogon kívül álljanak, az egyensúlynak csak csekély megzavarása is az ősi közösségeket a felbomlás veszélyével fenyegette, s pusztán az önfentartás ösztöne is szükségkép arra kényszerítette a rómaiakat, hogy az idegenek joga és kötelességei rendezésére valami módot találjanak, mint-

hogy különben csak fegyveres kézzel dönthették volna el vitás ügyeiket.

Ezért Maine szerint a külkereskedelem előmozdítása céljából részben rendészeti szabályokat állítottak fel, oly esetekre, midőn római polgár és peregrinus állott jogviszonyban. Ez pedig szükségessé tette új elvek megállapítását, melyeket a peregrinusok hazai törvényeiből merítettek és kezdetben fikciók, később méltányosság, a kereskedelem érdekei jelszavai alatt kialakult egy új jogrendszer, a *ius gentium*.

De, hogy ne látszassék, mintha ez Mainenek csak önkényes véleménye, hivatkozunk Vécsey Tamás, «A római jog institution) című tankönyvére, mely szerint: «Az idegen népeknek jogszabályira figyelemmel voltak a praetorok, a célszerűnek vélt *jogszabályokat méltányolták (!) s a polgárok között is kezdték alkalmazni azt, ami kevesebb alakszerűséggel járt, mint a ius civile*. Az idegen elemeknek a római jogra való hatása folyton növekedett... A praetorok és a jogtudósok számos új tételt hoztak be a *ius gentium*-ből. A befogadott jog, melyet származásra

tekintve később is «*ius gentium*»-nak neveztek, *tételes római jog* épen úgy, mintha tisztán római eredetű volna, csakhogy *általánosabb* jellegű, mint Róma régi joga.»

Íme látjuk tehát, hogy a régi jogrendszer áthatása valamely új jog szellemével és intézkedéseivel a jogtörténet rendes jelensége s talán nem is meglepő most már ama állításunk, hogy ma is hasonló folyamat tárul fel előttünk; ami Rómában a régi *ius civile* és a *ius gentium* között folyt le, az most ismétlődik az individualisztikus magánjog és a szociális magánjog között. Amik ott a régi *ius civile* ósdi jogain nyargalászó *quiritesek* voltak, az ma a magántulajdonos; ami ott a kezdetben minden magánjogi jogosítvány élvezetéből kizárt *peregrinus* volt, az ma a *proletár*; amint ott tartózkodott a régi *ius civile* Itália többi népei jogainak és új elveinek befogadásától és a *peregrin*-sok egyenjogosításától, úgy ma a dogmatikus individualisztikus jog alapján állók idegenkednek ezen proletárok érdekében szükséges szociális jogok létesítése és elismerésétől s ha koncessziót tesznek, ezt inci-

dentálisnak, singulárisnak tekintik, tekintettel az új jognak a régi magánjog szellemétől eltérő voltára. De mint ott a régi római polgárok jól felfogott érdeke bírta rá őket az idegen jog recipiálására s vele a peregrinusok egyenjogúsítására, mert különben fegyverrel vívták volna ki maguknak, úgy ma is a szocializmus materialisztikus történelmi felfogása szerint maga a kapitalizmus kénytelen a termelés társas jellege, a két osztály közötti ellentét mindig nagyobb kiélesedése miatt a társadalmi jogrendet jól felfogott érdekében átalakítani, amint a szociálpolitikai törvényekben már tapasztalhatni.

Rómában, midőn már hódítását a *ius gentium* védelmét megkezdte, igyekezett a *ius civile* fennállása és sérthetetlenségét fikciókkal megóvni s a hatályon kívül helyezett jogszabályokat is fennállóknak tartották és a *Publiceana actio* és más egyéb képzelmekekkel operáltak, hogy ne látszassék az, mintha a régi jog szabályai módosítást szenvedtek volna s javításra szorulnának. Ott is az új jogot a méltányosság leplébe takarták, hogy ne tűnjék ki a régi jogot kisajátító

szelleme. *Így ma is igyekezünk az individualisztikus jog és elvei épségben fennállását fikciókkal takargatni az általános magánjogban. Apodiktice állítjuk, hogy a magántulajdon korlátlansága és a szabad szerződés érvényben van, noha már azt rég megdöntötték a szociálpolitikai törvények és bennük rejlő elvek.* — De mivel szemet hunyni nem lehet előttük s nem akarjuk feltárni, hogy ezek a régi jog szabályait javító, sőt azokat hatályon kívül helyező elvek, nem mondjuk őket valódi tudományos művelésből fakadó jognak, hanem a méltányosság, a közérdek, a forgalom érdeke jelszavaival, mint singularitást vesszük, noha itt egy általános érvényű s a gazdaságban alapját bíró tudományos jog kezd kialakulni, mely miként a *ius gentium* a *ius civilét*, áthatja s magához hasonló szellemmel telíti meg a régi jogot. Amint ennek tudatára jövünk, hovatovább a jogképzelmek, a jogméltányosság és egyéb jelszavak eltűnnek, mert ezek kezdetleges jogfejlődési kor sajátjai, midőn még az ösztön vezette a társadalmat a jogalkotásánál, s helyükbe a jog tudatos

fejlesztése lép, nem fikciók, hanem kiforrott, belátott új gazdasági elvek alapján.

Ezen szempontból kiindulva, midőn tehát nem *tudás*, hanem *öntudat* kívántatik, világos, hogy a tudománytalanság az incidentalitás vádja minden alap nélküli.

Az analógiát még folytatni lehetne a két jog asszimilálódása között, mely végbe ment már Rómában és amelyhez hasonló jelenység tárul fel ma is, de bátran merem állítani, hogy a peregrinus helyzete kedvezőbb volt, mert ő tudta és Róma sem tagadta, hogy nem ad jogot. Mi azonban hypokrita módon és megnyugtatta dörzsöljük kezünket, hisz megvan a jogegyenlőség, de munkánkra visszatekintve látjuk, hogy a proletár helyzete a magánjogban letett jogosításokkal szemben a jogfosztotté, vagyis annyi, mintha ki volna mondva jognélkülisége, mert mit ér a lehetőség, ha az meg nem valósulhat, hisz láttuk, hogy ma a pusztá munkaerővel jogok alanyává lenni problematikus értékű lehetetlen lehetőség.

De ma már megtaláltuk a helyes utat. Miként a régi római ódon tulajdonjog szer-

zését lehetetlenné tette a csak római polgárok között megengedett mancipatio, de később a peregrinus jog a ius gentium hatása alatt behozatott először a peregrinusokra a traditio s később átvette azt a régi ius civile is s a res mancipi és nec mancipi közötti különbség megszűnik, ép úgy a mai magántulajdonjog korlátlanságának vétele is kizár minden egyéb feladatot, mint a tulajdonos egyéni vágyainak és óhajainak kielégítését; ámde a szociális jog már rég hatályon kívül helyezte azt, a iurefe specialiakban, a kereskedelmi, az ipari, a szabadalmi, erdő, víz, bányajogban és még számos más tereken. Mily képzelem ma már az, hogy az ingatlan tulajdonosának egyéni hatalma kiterjed a földgömb egy cikkelyét képező területe alapján annak középpontjától a levegő végtelen határáig. Lent a bányajogosítványok, fent a táviró, távbeszélő az, amely korlátozza, de különösen terheli őt ama számos állami adó, melyek némelyike, mint a 3% betegápolási pótdadó egyenesen a többi embertársa javára vonja el jöve-

delme egy bármily kis, de elvben mégis azt csökkentő részét.

Feladatunknak egyelőre végére értünk. A jövő jog evolúciójának általános elveit hangsúlyoztuk azokra nézve, kik közvetve igények által részesülnek a gazdaság hozadékából.

A szociális jognak azonban egy másik terrénuma is van. Az új jogfejlődés egyéb remediumot keres a társadalom bajai elosztására, melyekre szintén a szocializmus szelleme vezette rá a jogalkotókat. A szocialisták nagy része, mint Owen, Louis, Blanc, Lassalle a nyomor és szenvedés főokát az ember bérmunkás mivoltában találták, mely a munkát piaci áruvá fokozza le a kereslet és kínálat hatása alatt. Azért ezen akkép akartak segíteni, hogy oly szervezeteiket kerestek, melyek a bérmunkást megszüntetik és őt vállalkozóvá teszik, a bérét pedig a vállalkozói nyereséggel pótolják. Ennek módja pedig az, hogy lehetővé tesszük nekik a termelési tényezők megszerzését. A modern jogfejlődés ebből az eszméből is kivette azt, ami megvalósítható

a szerzett jogok sérelme nélkül. Azonban ezen tárgy teljesen túlhaladja a pályamunka keretét s ezért, de meg, mert az ez iránti eszmék kidolgozásra szorulnak, egyelőre nem bocsátkozom bele taglalásukba. Legyen az egy *másik* kötet avagy *mások* kötetének tárgya. Sajnos, mi, ügyvédek, szellemi nap-számosok nem vagyunk ama kellemes helyzetben, melyben a szobatudósok, kik legfeljebb a tanítás által vannak elfoglalva, de ex cathedra épen csiszolhatják, művelhetik eszméikét. — A gyakorlat embereit kiragadja ideái köréből a struggle for life. Végeredményben azon igazságra bukkanunk, hogy nemcsak az életviszonyok helyes rendezéséhez is, hanem a tudományos munkássághoz is a gazdasági függetlenség egy bizonyos foka szükséges. Szóval nincsenek külön igazságok, az igazi, helyes elv minden téren érvényesül, minden működést megelőz a létfenntartás kérdése, mellyel szemben minden egyéb csak ettől feltételezett.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	III
1. A gazdasági automatizmus hatása a társadalomra	1
2. A Marx-féle materialisztikus történelmi fel-fogás és módosítása	14
3. A gazdaság teleologikus fejlődése és a tár-sadalmi ideál	40
A szociálpolitikai törvények alapelvei.....	57
4. Munkajog mint jogintézmény	100
5. A fizetés és pénz szerepe.....	121
4. Az individualisztikus és szociális magánjog viszonya.....	154